ધર્મબોધ ગ્રંથમાળા-પુષ્પ પાંચમું

ગુરુ દર્શન

[સુગુરુનું સ્વરૂપ]

લેખક

'જિનભક્ત'

પ્રકાશક

શ્રી મુક્તિકમલ જૈન મોહનગ્રન્થમાળા.

કાર્યાધિકારી-લાલચંદ નંદલાલ શાહ

ઠે રાવપુરા ઘીકાંટા, વકીલીઆ-વડોદરા

પ્રકાશક
મુક્તિકમલ જૈન મોહન ગ્રંથમાળા
રાવપુરા–વડોદરા.

આવૃત્તિ પહેલી.

પહેલી વાર

દશ આના

વિ. સં. ૨૦૦૭ અક્ષયતૃતીયા

મુદ્રક
શા ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ
શ્રી મહોદય પ્રી. પ્રેસ–ભાવનગર

વિષયાનુક્રમ

ગુરુદર્શન

ગુરુનુ મહત્વ

એકડા ઘુટવા માટે ગુરુની જરૂર પડે છે, કક્કો અને આરાખડી શીખવા માટે પણ ગુરુની જરૂર પડે છે, લેખા, વ્યાજ અને નામુ શીખવા માટે પણ ગુરુની જરૂર છે, તે જ રીતે સાહિત્ય, સગીત કે વિવિધ કલાઓનુ જ્ઞાન મેળવવા માટે પણ ગુરુની જરૂર પડે છે પુરુષની બહોતેર કલા અને સ્ત્રીની ચોસઠ કલાનુ જ્ઞાન કાબેલ ગુરુ વિના પ્રાપ્ત થઇ શકતુ નથી

કેટલાક મનુષ્યો પોતાની મેળે પુસ્તકો વાચીને કે જોઇ જોઇને પણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરે છે, પરતુ તેવુ જ્ઞાન પદ્ધતિસરનુ કે ધોરણસરનુ નહિ હોવાથી જોઇએ તેવુ વિશદ હોતુ નથી તેથી જ અનુભવી પુરુષોએ કહ્યુ છે કે ' જાર પુરુષથી ઉત્પન્ન

થયેલો પુત્ર જેમ શોભાને ધારણ કરતો નથી, તેમ આપમેળે પ્રાપ્ત કરેલુ જ્ઞાન શોભાને ધારણ કરતુ નથી '

ગુરુપદનુ મહત્ત્વ ભારતવર્ષના નીતિકારોએ કેવુ આંકયુ છે, તેનો ખ્યાલ નીચેના શ્લોકો પરથી આવી શકશે

एकमप्यक्षर यस्तु, गुरुः शिष्य निवेदयेत् ।
पृथिव्यां नास्ति तद्द्रव्य, यत् प्रदानायानृणीभवेत् ॥

જે ગુરુ શિષ્યને એક જ અક્ષર બતાવે છે, તેનુ ઋણ આ પૃથ્વીના કોઈ પણ દ્રવ્યથી વળી શકતુ નથી

તેમજ–

एकाक्षरप्रदातार, यो गुरुर्नाभिमन्यते ।
स श्वयोनिशत गत्वा, चाण्डालेष्वपि जायते ॥

જે એક પણ અક્ષરનુ જ્ઞાન આપનારને ગુરુ માનતો નથી, તે સો વાર કૂતરાનો અવતાર લઈને પાછો ચાડાલોને ત્યા જન્મે છે તાત્પર્ય કે-જ્ઞાન આપનાર ગુરુને ભૂલી જવા કે તેમના પ્રત્યેની માનવૃત્તિ અ તરમાથી ઓછી કરવી એ મહાદુર્ગતિનુ કારણ છે

જ્ઞાન કે વિદ્યાની પ્રાપ્તિ ગુરુના યોગ્ય વિનય વિના થઈ શકતી નથી તે સ બ ધી રાજા શ્રેણિકનુ દૃષ્ટાત વિચારવા યોગ્ય છે

ગુરુનો વિનય કરવા સ બ ધી

રાજા

રાજગૃહી નગરીમા

તેની સ્રીને એક

તેણે પતિને કહ્યુ કે 'હે સ્વામીનાથ! મને કેરી ખાવાનુ ઘણુ મન થયુ છે, માટે સુદર કેરી લાવી આપો' માતગે કહ્યુ 'અરે ગાડી! આ ઋતુમા કેરી કેવી? એ તો ઋતુના ફલ ઋતુએ જ મળે' સ્ત્રીએ કહ્યુ 'રાણી ચેલ્લણાના બાગમા છ યે ઋતુના ફલ પાકે છે ત્યાથી કેરી મળી શકશે' તે સાભળીને માતગ રાત્રિના સમયે તે બાગની પાસે ગયો આ બાગ સદા ફલ-ફૂલ આપનારા અનેક વૃક્ષોથી સુશોભિત હતો અને રાણી ચેલ્લણાને અતિ પ્રિય હતો તે સદા ફૂલ આપનારા વૃક્ષો પરથી વિવિધ રગના ફૂલો જયણાપૂર્વક ચૂટતી અને તેના વડે રોજ શ્રી વીતરાગદેવની પૂજા કરતી

માતગ આ બાગમા ઊગેલા વૃક્ષોને ધારી ધારીને જોવા લાગ્યો, ત્યા પાકેલી કેરીઓવાળુ એક મહાન આમ્રવૃક્ષ તેના જોવામા આવ્યુ પરતુ તે ઘણુ ઊંચુ હતુ એટલે માતગે અવનામિની વિદ્યા વડે તેની ડાળીઓને નીચી નમાવી દીધી અને તેના પર જે કેરીઓ પાકી હતી, તે તોડી લીધી

પ્રાત કાલ થતા રાણી ચેલ્લણા હાથમા ફૂલની છાબડી લઈને પુષ્પો ચૂટવાને નીકળ્યા તે વખતે પેલા આમ્રવૃક્ષની ડાળીઓ કેરી વિનાની જોવામા આવી, આથી તેઓ વિચારમા પડી ગયા કે 'આવા સુરક્ષિત બાગમા રાત્રે કોણ આવ્યુ હશે અને તેણે કેવી રીતે આ કેરીઓ ચોરી હશે?' પછી એ વાત તેણે રાજા શ્રેણિકને કહી એટલે રાજા શ્રેણિકે મત્રીશ્વર અભયકુમારને બોલાવીને જણાવ્યુ કે 'આજ રાત્રે આપણા બાગમા કોઈક ચોરે પ્રવેશ કર્યો છે અને કેરીઓ તોડી લીધી છે, પરતુ તે એટલો બધો ચાલાક છે કે તેનુ એક પણ પગલુ પડવા દીધુ

નથી આવો ચોર કોઈ વાર અ ત પુરમા પણ પ્રવેશ કરી શકે માટે તેને શોધીને મારી આગળ હાજર કરો ' મ ત્રીશ્વર અભયકુમારે રાજા શ્રેણિકની આ આજ્ઞા માથે ચડાવી

ચોરની શોધમા મશગૂલ બનેલા મ ત્રીશ્વર એક વાર ફરતા ફરતા નગરજનો તરફથી નાટક થતુ હતુ ત્યા જઇ પહોચ્યા અને નાટકને શરુ થવાની વાર હતી તે જોઇને બોલ્યા કે ' હે નગરજનો ! જ્યા સુધી નાટક કરનારા નટો આવ્યા નથી ત્યા સુધી હુ એક વાત કહુ તે સાભળો

વસ તપુરમા જીર્ણ નામે શેઠ હતો તેને એક રૂપવતી કન્યા હતી આ કન્યા મોટી થવાથી ઇચ્છિત વરને મેળવવા માટે રોજ કામદેવની પૂજા કરવા જતી, પર તુ તે વખતે પૂજામા જે પુષ્પો જોઇએ તે કોઈ બાગમાથી ચોરી લાવતી હવે એક વખત બાગના માળીએ તેને પુષ્પો ચોરતા પકડી પાડી અને તેનુ મનોહર રૂપ જોઇને તેની આગળ અનુચિત માગણી કરી તે વખતે પેલી બાળાએ કહ્યુ 'અરે માળી ! તુ મને અડકીશ નહિ હુ હજી કુવારી છુ અને પુરુષના સ્પર્શને યોગ્ય નથી' તે સાભળીને માળીએ કહ્યુ કે ' જો એમજ હોય તો હે બાળા ! તુ વચન આપ કે પરણીને પહેલી રાત્રીએ તુ મારી પાસે આવીશ ' પેલી બાળાએ પોતાનુ કૌમારવ્રત અક્ષત રાખવાને તે પ્રમાણે વચન આપ્યુ અને માળીના પ જામાથી મુક્ત થઈ

હવે સમય જતા તે બાળાના એક ઉત્તમ પતિ સાથે લગ્ન થયા રાત્રે તે વાસગૃહમા ગઈ ત્યારે તેણે પતિને કહ્યુ કે ' હે આર્યપુત્ર ! કારણવશાત્ મારે એક માળીને એવુ વચન આપવુ

પડયુ છે કે પરણ્યા પછી પહેલી રાત્રીએ તારી પાસે આવીશ, માટે મને આજ્ઞા આપો તો તેની પાસે જઈ આવુ એક વાર આ પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી લઉં એટલે કાયમ હુ તમારે જ આધીન છુ ' તેના આવા વચનો સાભળીને પતિને લાગ્યુ કે ' આ બાળા શુદ્ધ હૃદયવાળી અને વચનને પાળનારી છે ' એટલે તેણે જવાની રજા આપી

માળીને મળવા માટે જઈ રહેલી તે બાળાને રસ્તામા કેટલાક ચોરો મળ્યા અને તેમણે એને વિવિધ અલકારોથી વિભૂષિત જોઈને રોકી લીધી એટલે તે બાળાએ તેમને માળીવાળી વાત કહી સભળાવી અને જણાવ્યુ કે ' હે ભાઈઓ ! જ્યારે હુ પાછી ફરુ ત્યારે મારા આભૂષણો ખુશીથી લઈ લેજો ' ચોરોએ તેને સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળી જાણીને જવા દીધી

અહીંથી આગળ વધતા એક ક્ષુધાતુર રાક્ષસ સામે મળ્યો' જે એને ખાઈ જવાને તૈયાર થયો ત્યારે તે બાળાએ તેને પણ માળીવાળી વાત કહી સભળાવી અને ' વળતી વખતે ખુશીથી ભક્ષણ કરજે ' એમ જણાવ્યુ એટલે રાક્ષસે પણ તેને સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળી જાણીને જવા દીધી

હવે તે બાળા પેલા બગીચામા પહોચી અને માળીને જગાડીને કહ્યુ કે ' હુ પેલી પુષ્પો ચોરનારી બાળા છુ કે જે લગ્ન કરીને પહેલી જ રાત્રે તારી પાસે આવી છુ ' આ વચનો સાભળતા જ માળીને તેની સત્યપ્રિયતા અને ટેક માટે અત્યત માન થયુ, તેથી એને માતા ગણીને પ્રણામ કર્યા અને વચનથી મુક્ત કરી, અહીંથી પાછા ફરતા તે બાળા પેલા

મળી અને તેને માળી સાથે જે કાંઈ બન્યું હતું, તે કહી સંભળાવ્યું. આ સાંભળીને રાક્ષસને વિચાર આવ્યો કે 'શું હું માળીથી પણ ગયો?' એટલે તેણે પણ એને વચનથી મુક્ત કરી. પછી તે બાળા ચોરોની આગળ ગઈ અને કહેવા લાગી કે 'હે ભાઈઓ! હવે તમારે મને લૂંટવી હોય તો લૂંટી લ્યો. મારા વચન મુજબ હું તમારી આગળ હાજર થઈ છું.' અને તેમને માળી તથા રાક્ષસવાળો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. આથી ચોરોએ પણ તેને સત્ય ટેકવાળી જાણીને જતી કરી. આ રીતે માળી, રાક્ષસ અને ચોરથી બચેલી તે બાળા પોતાના પતિ પાસે આવી અને જે જે હકીકત બની હતી તે બધી કહી સંભળાવી. આથી તેનો પતિ અત્યંત હર્ષ પામ્યો અને તેણે એને પોતાના હૃદયની રાણી બનાવી.

હવે હે લોકો! તમે જવાબ આપો કે આ સઘળામાં દુષ્કર કાર્ય કરનારું કોણ?'

તે વખતે સ્ત્રીના ઇર્ષ્યાળુ લોકો બોલી ઉઠયા કે 'સર્વમાં દુષ્કર કામ કરનાર તેનો પતિ છે કે જેણે પોતાની નવોઢા સ્ત્રીને બીજા પુરુષ પાસે જવાની રજા આપી.' ક્ષુધાતુર લોકો બોલ્યા કે 'સર્વમાં દુષ્કર કાર્ય કરનારો રાક્ષસ ગણાય કે જેણે અત્યંત ભૂખ્યો હોવા છતાં હાથમાં આવેલા ભક્ષ્યને છોડી દીધું.' જાર પુરુષો બોલ્યા કે 'આ સર્વમાં દુષ્કર કામ કરનારો તો માળી જ ગણાય કે જેણે પોતાની પાસે સ્વયમેવ આવેલી એક રૂપવતી રમણીને ભોગવી નહિ.' છેવટે પેલો વિદ્યાસિદ્ધ માતંગ ત્યાં ઊભો હતો, તે બોલ્યો કે 'સર્વથી દુષ્કર કાર્ય કરનારા તો ચોર લોકો જ ગણાય કે જેમણે સુવર્ણના

આભૂષણોથી અલંકૃત કન્યાને હું ભાગર જવા દીધી.' આ જવાબથી મંત્રીશ્વર અભયકુમારે તેને ચોર જાણીને પકડી લીધો અને એકાંતમાં લઈ જઈને પૂછ્યું કે 'તે રાજાના બાગમાથી કેરીઓ કેવી રીતે ચોરી હતી!' પેલો માતંગ મંત્રીશ્વરના હાથમાં આબાદ સપડાઈ ગયો હતો એટલે તેણે કહ્યું કે 'વિદ્યાના બળથી' પછી મંત્રીશ્વર અભયકુમારે તેને રાજા શ્રેણિક આગળ હાજર કર્યો અને જણાવ્યું કે 'હે દેવ! પહેલા આની પાસેથી વિદ્યા મેળવી લેજો અને પછી જે કરવું હોય તે કરજો '

રાજા શ્રેણિકને અભયકુમારની આ સૂચના યોગ્ય લાગી, એટલે તેણે માતંગ પાસેથી વિદ્યા શીખવાનું શરુ કર્યું પરંતુ કેટલાક દિવસો જવા છતાં જ્યારે વિદ્યાનો પ્રવેશ તેના મનમાં થયો નહિ ત્યારે તેણે પેલા માતંગનો તિરસ્કાર કરતા કહ્યું કે 'તારા પેટમાં જરૂર કંઈક પાપ છે, નહિ તો આ વિદ્યા મને કેમ આવડે નહિ!' તે વખતે મંત્રીશ્વર અભયકુમારે કહ્યું કે 'હે સ્વામી! આ માતંગ અત્યારે તમારા વિદ્યાગુરુ છે અને ગુરુનો યોગ્ય વિનય કરવાથી જ વિદ્યા સ્ફુરે છે, તેથી એને સિંહાસન પર બેસાડો અને તમે પોતે હાથ જોડીને તેની સામે જમીન પર બેસો, એટલે વિદ્યા આવડશે '

વિદ્યાના પિપાસુ રાજા શ્રેણિકે તે પ્રમાણે કર્યું, એટલે [illegible] છે, કારણ ઉન્નામિની અને અવનામિની એ બંને વિદ્યાઓ [illegible] છે, તેથી સિદ્ધ થઈ પછી તેણે [illegible] વિદ્યાસિદ્ધ [illegible] હતું મહત્ત્વ છોડી મૂક્યો તાત્પર્ય કે [illegible] જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ [illegible] આપણને કેવો યોગ્ય વિનય વિના [illegible] અને

આજનો ભૌતિકવાદનો જમાનો આ વાત ભૂલી ગયો છે, પરંતુ તેનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે ક્રોડો રૂપીઆના ખર્ચે શાળાઓ, પાઠશાળાઓ, વિદ્યાલયો, મહાવિદ્યાલયો અને વિદ્યાપીઠો જેવી અનેક સંસ્થાઓ નભાવવા છતાં પ્રજાને જોઈએ તેવું સંગીન જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી કે તેનામાં સુસંસ્કારોની વૃદ્ધિ થતી નથી

ગુરુનું સ્થાન

આધ્યાત્મિક કે ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં ગુરુના માર્ગદર્શન વિના પ્રગતિ સંભવતી નથી તેથી તેમનું સ્થાન દેવ કે ઈશ્વર પછી તરત જ માનવામાં આવ્યું છે આ વાત સુપ્રસિદ્ધ નમસ્કાર મંત્રની યોજના જોવાથી તરત જ ધ્યાનમાં આવી શકશે

નમસ્કાર મહામંત્રના પ્રથમ પાંચ પદો નીચે મુજબ વ્યવસ્થિત થયેલા છે

१ नमो अरिहंताणं ।
२ नमो सिद्धाणं ।
३ नमो आयरियाणं ।
४ नमो उवज्झायाणं ।
५ नमो लोए सव्वसाहूणं ॥

આમાં પહેલાં બે પદો અર્હત્ તથા સિદ્ધને નમસ્કારના છે કે જે દેવ છે, અને બાકીનાં ત્રણ પદો આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તથા સાધુને નમસ્કારના છે કે જે ગુરુ છે

ગુરુનુ અતિ મહત્ત્વ બતાવવા માટે કેટલાક તેમને દેવની કોટિમા પણ મૂકે છે જેમકે–

> गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णु–र्गुरुर्देवो महेश्वर' ।
> गुरु साक्षात् परब्रह्म, तस्मै श्रीगुरवे नम ॥

ગુરુ જ બ્રહ્મા છે, ગુરુ જ વિષ્ણુ છે, ગુરુ જ મહાદેવ છે અને ગુરુ જ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છે તેવા શ્રી ગુરુને મારા નમસ્કાર હો

કેટલાક આથી પણ આગળ વધીને ગુરુનુ સ્થાન દેવ કરતાયે પહેલુ માને છે જેમકે—

> ગુરુ ગોવિદ દોનુ ખડે, કિસકો લાગુ પાય ?
> બલિહારી ગુરુદેવકી, ગોવિદ દિયો બતલાય

મારી સામે બે જણ ઊભા છે એક ગુરુ અને બીજા ગોવિદ, તેમા ગુરુ કોણ અને ગોવિદ કોણ તેને હુ ઓળખતો નથી મારી આ સ્થિતિ જોઇને ગુરુએ મને ઇશારાથી ગોવિદ બતાવી દીધા

આ રીતે ગોવિદને ઓળખાવનારા ગુરુ હોવાથી તે આસન્ન–(નજીકના) ઉપકારી છે, તેથી પહેલો નમસ્કાર તેમને કરુ છુ

અપેક્ષા વિશેષથી તેમનુ આ કહેવુ પણ ઠીક છે, કારણ કે આ જગતના મનુષ્યો બહુધા મોહગ્રસ્ત હોય છે, તેથી 'દેવ કોને કહેવાય અને તે કેવા હોય ?' અથવા 'ગુરુનુ મહત્ત્વ શુ છે અને તેમની સાથે પોતાના આધ્યાત્મિક કલ્યાણને કેવો સબધ છે ?' અથવા તો 'ધર્મની વ્યાખ્યા [illegible]

કેવો હોય?' તે વિષે કાંઈ પણ જાણતા નથી તેઓ તો મોટા ભાગે પોતાના ધધાધાપામા જ મચ્યા રહે છે અને પોતાના બાળકોને રમાડવામા મશગૂલ રહે છે, અથવા તો સ્ત્રીના હાવ ભાવ અને લટકામટકા પર મરી પડે છે આવા લોકોને ધર્મની વાતોમા રસ પડતો નથી, પણ કોઇની કુથલી કરવી હોય કે કોઇની પેટભરીને નિદા કરવી હોય તો તેમા ખૂબ રસ પડે છે વળી તેઓને સાધુ-સતના વ્યાખ્યાનો ગમતા નથી પણ ભાડભવાયા અને નટ-વિટની વાતો બહુ પસદ પડે છે તે જ રીતે તેઓ ઘરની સુશીલ અને શાણી પત્નીને છોડીને દેહ-વિક્રયનો ધધો કરનારી કૂતરાની ચાટ જેવી વેશ્યાના પ્રેમમા પડે છે અને ખુવાર થાય છે, તથા જુગારના નાદે ચડીને પોતાનુ સર્વસ્વ ગુમાવે છે

આવા મૂર્ખ, મિથ્યાભિમાની અને અનેક અપલક્ષણોથી ભરેલા મનુષ્યોને ધર્મનો બોધ પમાડવાનુ કામ સહેલુ નથી, છતા ગુરુ તેમને ધર્મનો બોધ પમાડે છે અને તેમના જીવનનો નવો જ ઘાટ ઘડે છે આ વાતની વિશેષ પ્રતીતિ શ્રેષ્ઠિપુત્ર કમલનુ દૃષ્ટાંત જાણવાથી થઇ શકશે

શ્રેષ્ઠિપુત્ર કમલનુ દૃષ્ટાત

કોઇ નગરમા ધનપાળ નામનો એક શ્રીમત શેઠ વસતો હતો તેને કમલ નામનો એક પુત્ર હતો તે અનુક્રમે બધી કલાઓમા પ્રવીણ થયો પણ ધર્મ કલામા પ્રવીણ થયો નહિ કે જે બહોતેર કલાની શિરતાજ ગણાય છે આથી ધનપાલ શેઠ વિચાર કરવા લાગ્યો કે 'જે પિતા પોતાના પુત્રને માત્ર

પૈસોટકો કે માલમિલકત આપે છે, પણ તેની સાથે સારા સસ્કારોની કે ધર્મની મૂડી આપતો નથી, તે એને દુર્ગતિનુ ભાજન બનાવે છે, માટે હુ કોઈ પણ ઉપાયે મારા પુત્રને ધર્મ પમાડુ '

ધનપાળ શેઠે કમલને ધર્મ સબધી ઉપદેશ દેવો શરૂ કર્યો, પરતુ કમલે તેના પર જરા પણ લક્ષ્ય આપ્યુ નહિ જ્યારે ધનપાળ શેઠ તેને ધર્મનો મર્મ સમજાવવા માડતા ત્યારે તેને બગાસા આવતા અને તે ઉઠીને ઊભો થઈ જતો કોઇએ ઠીક જ કહ્યુ છે કે —

જેનુ મન જે શુ વસ્યુ, તેને તે જ સુહાય,
દ્રાક્ષતણો તજી માડવો, કાગ લીબોળી ખાય

જેનુ ચિત્ત જેમા ચોટયુ હોય છે, તેને તે જ વસ્તુ સારી લાગે છે, પણ બીજી વસ્તુ સારી લાગતી નથી દાખલા તરીકે કાગડો લીંબોળીને ખાતે ખાતે ખાય છે, જ્યારે દ્રાક્ષથી ભરેલા મડપને અડતો પણ નથી

અથવા તો

જેને ભાળે તે ભલુ, નહિ સદ્દગુણ-વિચાર,
તજી ગજમુક્તા ભીલડી, પહેરે ગુજાહાર

મુગ્ધ મનુષ્યો પોતાને જે પસદ પડે તેને જ સારુ માની લે છે, પણ તેના ગુણદોષનો વિચાર કરતા નથી જો એમ ન હોય તો જગલમા રહેનારી ભીલડી હાથીના મસ્તકમાથી નીકળેલા મહામૂલ્ય મોતીને પહેરવાનુ છોડી દઈને ચણોઠીનો હાર શામાટે પહેરે ?

હવે એક વખત નગરની સમીપે રહેલા ઉદ્યાનમા કોઈ સાધુ મહાત્મા પધાર્યા તે જાણીને ધનપાળ શેઠ તેમને વંદન કરવા ગયો અને તેમનો ઉપદેશ પૂરો થતા હાથ જોડીને બોલ્યો કે 'હે ગુરુદેવ! મારો પુત્ર કમલ બધી વાતમા હોશિયાર છે, પણ ધર્મથી વિમુખ છે તેથી તેમને ધર્મનો બોધ પમાડવાની કૃપા કરો' સાધુ મહાત્માએ તે વિનંતિનો સ્વીકાર કર્યો પછી ધનપાળ શેઠે ઘેર આવી કમલને કહ્યુ કે 'હે વત્સ! ગામ બહાર ઉદ્યાનમા એક સાધુ મહાત્મા પધાર્યા છે તેઓ ઘણા જ્ઞાની અને ચારિત્રવાન છે, માટે જઈને તેમના દર્શન કરી આવ'

પિતાના કહેવાથી કમલ તે સાધુમહાત્મા પાસે ગયો અને વંદન કરીને તથા નીચુ મુખ રાખીને તેમની સામે બેઠો એટલે સાધુ-મહાત્માએ તેને ધર્મનો ઉપદેશ આપવા માડ્યો એ ઉપદેશમા તેમણે ધર્મની જરૂરીઆત, ધર્મનુ સ્વરૂપ અને ધર્મના અનેક પ્રકારો વર્ણવી બતાવ્યા પછી ઉપદેશના અંતે તેમણે કમલને પૂછ્યુ કે 'હે ભદ્ર! અમારી ધર્મદેશનામાથી તે શુ જાણ્યુ?' ત્યારે કમલે કહ્યુ કે 'આપની નજીક ઓરડીનુ જે ઝાડ છે, તેના થડમા રહેલા દરમાથી એક સો ને આઠ મંકોડા બહાર નીકળ્યા અને પાછા તેટલા જ અંદર ગયા' કમલનો આવો જવાબ સાંભળીને પેલા સાધુ મહાત્મા સમજી ગયા કે આ તો પત્થર પર પાણી રેડ્યુ છે એટલે તેમણે એ વાત ધનપાળ શેઠને કરી અને ત્યાથી તેઓ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા

થોડા દિવસ બાદ એક બીજા સાધુ મહાત્મા તે જ ઉદ્યાનમા પધાર્યા ત્યારે ધનપાલ શેઠે તેમને પણ પોતાના પુત્ર કમળને ધર્મનો બોધ પમાડવાની વિનંતિ કરી અને પહેલા જે

હકીકત બની હતી, તે કહી સભળાવી આથી સાધુ-મહાત્માએ કહ્યુ કે ‘ બહુ સારુ તમારા પુત્રને અમારી પાસે મોકલજો અને શિખામણ આપજો કે તે નીચુ મુખ રાખીને બેસે નહિ પણ અમારા સામુ જોયા કરે ’

ધનપાળ શેઠે તે પ્રમાણે શિખામણ આપીને કમલને તે સાધુમહાત્મા પાસે મોકલ્યો એટલે તેણે વદન કરીને ગુરુની સામે બેઠક લીધી અને ગુરુના મુખ ભણી તાકી રહ્યો તે વખતે ગુરુએ પૂછ્યુ કે ‘ હે ભદ્ર ! તુ તત્ત્વનુ કાઈ સ્વરૂપ જાણે છે ખરો !’

કમલે કહ્યુ કે ‘ હુ ત્રણ તત્ત્વો જાણુ છુ મનગમતુ ખાવુ-પીવુ, લહેરથી હરવુ-ફરવુ અને નિરાતે ઊંઘી જવુ ’ એ સાભળીને સાધુ મહાત્માએ કહ્યુ કે ‘ આ તો ગામડિયાની ભાષા થઈ પણ જે ત્યાગ કરવાનુ, જાણવાનુ તથા આદરવાનુ છે તેમાથી તુ કાઈ પણ જાણે છે કે કેમ ? ’ કમલે કહ્યુ ‘ એની મને કાઈ ખબર નથી ’ તેથી સાધુમહાત્માએ તેને હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયના સ્વરૂપવાળી દેશના આપવા માડી પછી દેશનાના અતે કમલને પૂછ્યુ કે ‘ હે મહાનુભાવ ! આ દેશનામાથી તુ શુ સમજ્યો ? ’ કમલે કહ્યુ કે ‘ બીજી વાતની મને સમજ પડી નથી પણ હુ એટલુ સમજી શકયો કે આ દેશના દરમિયાન તમારા ગળાનો હડિયો એક સો ને આઠ વાર ઊંચો નીચો થયો હતો ’

કમલનો આવો જવાબ સાભળીને તે સાધુ મહાત્મા બે-પરવા થકા વિચારવા લાગ્યા કે ‘ આ તો અધને દર્પણનુ

દર્શન કરાવવા જેવુ થયુ ' અને તેમણે બનેલી હકીકત ધનપાળ શેઠને જણાવી ત્યાથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો

કેટલાક સમય પછી પાછા તે જ ઉદ્યાનમા પાચ મહાવ્રતોના પાલણહાર, ચાર કષાયોના ટાળણહાર, સમતાના સાગર અને ગુણના આગર એવા એક ધર્માચાર્ય પધાર્યા એટલે સહુ તેમને વાદવાને ગયા તે વખતે કમલનો પિતા પણ તેમને વાદવાને ગયો અને દેશનાને અતે હાથ જોડીને બોલ્યો કે ' હે ગુરુદેવ ! મારો પુત્ર ધર્મ અને તત્ત્વના વિચારમા અત્યત મૂર્ખ છે પ્રથમ અહીં પધારેલા બે સાધુ મહાત્માએ તેને ધર્મનો બોધ પમાડવાને વિદ્વત્તાભરી દેશના આપી, ત્યારે એ મૂર્ખે પહેલી વાર દરમાથી નીકળતા મકોડાની ગણતરી કરી અને બીજી વાર તેમના ગળાનો હડિયો કેટલી વાર ઊંચોનીચો થયો તે જ ગણ્યા કર્યું તે સાભળીને ધર્માચાર્યે કહ્યુ કે ' તમારા પુત્રની બુદ્ધિ લૌકિક વ્યવહારમા કેવી છે ? ' ધનપાલ શેઠે કહ્યુ ' ધર્મ સિવાય તે બધા વ્યવહારમા કુશળ છે ' ત્યારે ધર્માચાર્યે કહ્યુ ' તો એને સુખેથી ધર્મનો બોધ પમાડી શકાશે અવસરે તેને અમારી પાસે મોકલજો '

ઘેર જઈને ધનપાલ શેઠે કમલને કહ્યુ કે ' હે પુત્ર ! તે અત્યાર સુધીમા જે ગુરુઓ જોયા તે કરતા આ ગુરુ જુદી જ જાતના છે, માટે તુ એમના દર્શન કરી આવ ' એટલે કમલ તેમની પાસે ગયો અને વદન કરીને સામે બેઠો

ધર્માચાર્યે તેનુ મન જાણવા માટે કહ્યુ કે ' હે કમલ ! તારા હાથના મણિબધ ઉપર મત્સ્યના મુખ સહિત મોટી

થયા ત્યારે પિતાએ તેમને સારા ઘરની કન્યાઓ સાથે પરણાવ્યા. હવે એક દિવસ ધનાવહ શેઠને વિચાર થયો કે 'હું ઘરડો થતો જાઉં છું ને મારા આયુષ્યમાંથી હમેશા એક દિવસ ઓછો થતો જાય છે, એટલે આ દેહ ક્યારે પડશે તે કહેવાય નહિ, માટે હું મૃત્યુ પામું તે પહેલાં આ ઘરનો કારભાર બરાબર વ્યવસ્થિત ચાલે તે માટે વહુઓની પરીક્ષા કરું તેમાં જેની જે પ્રકારની યોગ્યતા જણાય તેને તે પ્રકારનું કામ સોંપું, કારણ કે અધિકારની પ્રાપ્તિ માટે યોગ્યતા એ મુખ્ય વસ્તુ છે ' પછી તેણે એક દિવસ પોતાના કુટુંબીઓ વગેરેને જમવા નોતર્યાં અને ભાતભાતના જમણ કર્યાં એ જમણ પત્યા પછી તેણે બધાની સમક્ષ પોતાની ચાર પુત્રવધૂઓને બોલાવી અને તે દરેકને ડાંગરના પાંચ પાંચ દાણા આપતાં કહ્યું કે-'આ દાણા જાળવી રાખજો અને હું માગું ત્યારે મને પાછા આપજો '

આ દાણા લીધા પછી મોટી વહુએ વિચાર કર્યો કે 'ઘરડા થાય ત્યારે અક્કલ ઓછી થાય, એમ કહેવાય છે, તે ખોટું નથી નહિ તો સસરાજી આખા કુટુંબને તેડાવી તેમની સમક્ષ ડાંગરના પાંચ દાણા સાચવવા કેમ આપે ? આપણા ઘરમાં તો તેની કોઠીઓ ભરી છે માટે જ્યારે તે માગશે ત્યારે તેમાંથી પાછા આપીશ ' અને તેણે પેલા પાંચ દાણા ફેંકી દીધા

બીજી વહુએ વિચાર કર્યો કે 'સસરાજીને આ શું સૂઝ્યું હશે ? કાંઈ નહિ ને ડાંગરના પાંચ દાણા સાચવવા આપ્યા ? પરંતુ વડીલની આપેલી વસ્તુ ફેંકી દેવાય નહિ ' અને તે પેલા દાણા ફોડીને ખાઈ ગઈ

ત્રીજી વહુએ વિચાર કર્યો કે 'સસરાજીએ ગમે તે કારણ

ધનની રેખા દેખાય છે ’ તે સાભળીને કમલે પૂછ્યુ કે ‘ તેનુ ફળ શુ ? ’ ત્યારે ધર્માચાર્યે કહ્યુ કે ‘ મત્સ્યની રેખાથી ઘણુ ધન પ્રાપ્ત થાય છે વળી તારા હસ્તની રેખા પરથી જણાય છે કે તારો જન્મ શુકલપક્ષમા થયેલો હોવો જોઈએ અને તે વખતે અમુક ગ્રહો અમુક સ્થાનમા પડેલા હોવા જોઈએ ’ તે સાભળીને કમળ આશ્ચર્ય પામ્યો અને તરતજ ત્યાથી ઉઠીને ઘેર ગયો તથા પોતાની જન્મપત્રિકા લાવીને તેમની આગળ ધરી એ જન્મપત્રિકા જોઈને ધર્માચાર્યે તેના લગ્ન કયારે થયા હતા અને તેને એક મોટી બિમારી કયા પ્રકારની સહન કરવી પડી હતી, વગેરે વાતો કહી સભળાવી આથી કમલને લાગ્યુ કે ‘ આ ગુરુ ઘણા જ્ઞાની દેખાય છે ’

બીજા દિવસે કમલ પોતાની મેળે ગુરુની પાસે ગયો અને વિનયપૂર્વક વદન કરીને ગુરુની સામે બેઠો એટલે ગુરુએ કહ્યુ કે ‘ હે કમલ !

બુદ્ધિ વિના નર બાપડો બુદ્ધિથકી બલવાન
બુદ્ધિથકી સુખ સપજે, બુદ્ધિ ગુણનુ સ્થાન

બુદ્ધિ ન હોય તે માણસ બિચારો–બાપડો થાય છે અને બુદ્ધિ હોય તે માણસ ખરેખરો બળવાન ગણાય છે આ જગતના સર્વ સુખો બુદ્ધિ વડે મેળવાય છે, તેથી બુદ્ધિને જ ગુણનુ સ્થાન કહી છે તે ઉપર એક નાનકડી વાત કહુ તે સાભળ

ચાર પુત્રવધૂઓનુ દષ્ટાત

ધનાવહ નામે એક શેઠ હતા, તેને ચાર પુત્રો હતા આ ચારે પુત્રો વિનયી અને વિવેકી હતા તે જ્યારે યોગ્ય ઉમરના

કમલે કહ્યુ ' અલબત્ત, એની જગાએ રૂપીઆ હોય તો તેનુ પણ એમજ કરવુ ઘટે જે રૂપીઆ ફેકી દે તે મહા મૂર્ખ કહેવાય જે રૂપીઆને વટાવી ખાય તે મૂર્ખ કહેવાય જે તે રૂપીઆને સાચવી રાખે તે ડાહ્યો કહેવાય અને જે તે રૂપીઆની વૃદ્ધિ કરે તે ઘણો ડાહ્યો કહેવાય '

ગુરુએ કહ્યુ કે ' વાહ ! વાહ ! તે એ દાખલાને બરાબર ઘટાવ્યો આપણુ આ જીવન છે, તે પણ એક પ્રકારની મૂડી છે જે તેને ગમે તેમ ફેકી દે છે, તે મહામૂર્ખ છે, જે તેનો ભોગવિલાસમા જ ઉપયોગ કરે છે, તે મૂર્ખ છે જે તેને સાચવી રાખે છે તે ડાહ્યો છે અને જે તેનો વિકાસ કરે છે તે ઘણો ડાહ્યો છે વારુ, આજે તો હવે વ્યાખ્યાનનો વખત થયો છે, એટલે આ વાત આટલેથી બધ રાખીશુ વળી અવસરને યોગ્ય બીજી વાત કાલે કરીશુ '

આ વાતથી કમલને ઘણો આનદ થયો એટલે ત્રીજા દિવસે પણ તે પોતાની મેળે જ ગુરુની આગળ ગયો અને તેમને વિનયપૂર્વક વદન કરીને સામે બેઠો

ગુરુએ કહ્યુ કે ' હે કમલ ! ગઈ કાલે તે ચાર વહુઓનો જે ન્યાય તોળ્યો, તેના પરથી મને ખાતરી થઇ છે કે તુ બહુ બુદ્ધિશાળી છે, તો પણ તને એક વરત પૂછુ તુ તેનો ઉત્તર આપ

નારી બેઠી ગોખમા, કરે સઘળા યે કામ,
રાતી રસલીની રહે, છોડે નહિ નિજ ઠામ

ચાકર ચોકીદાર શા, બહુવા રાખે પાસ,
કામ કરાવે તે કને, વિનમે આપ વિલાસ

આપેલા નથી ' એટલે તેણે તરત જ કબૂલ કર્યું કે ' વાત સાચી છે, એ દાણા તો હુ ખાઇ ગઈ હતી '

પછી ત્રીજી વહૂનો વારો આવ્યો ત્યારે તેણે ઘરેણાના દાબલામાથી એક વસ્ત્રની પોટલી કાઢી અને તેના છેડે બાધેલી ગાઠ છોડીને દાણા આપ્યા

પછી ચોથી વહૂનો વારો આવ્યો ત્યારે તેણે કહ્યુ કે ' સસરાજી ! એ દાણા એમ ન આવે એને લાવવા માટે તો ગાડા જોઇએ, કારણ કે એ દાણાથી આખો કોઠાર ભરાયેલો છે ' અને તેણે દાણાની જે વ્યવસ્થા કરી હતી તે કહી સભળાવી. આથી શેઠ ઘણા ખુશી થયા

હવે હે કમલ ! તુ કહે કે ધનાવહ શેઠે આ વહૂઓને શુ શુ કામ સોંપવુ ?'

ત્યારે કમલે કહ્યુ કે-' જે વહૂએ સસરાના આપેલા દાણા વાસીદામા ફેંકી દીધા તેને વાસીદુ વાળવાનુ કામ સોંપવુ જે વહૂ સસરાના આપેલા દાણા ખાઈ ગઈ તેને ભોજન બનાવવાનુ કામ સોંપવુ જે વહૂએ સસરાના આપેલા દાણા સાચવી રાખ્યા તેને ઘરેણા-ગાઠા વગેરે સાચવવાનુ સોંપવુ અને જે વહુએ તેની ઘણી વૃદ્ધિ કરી તેને આખા ઘરની ઉપરી બનાવવી '

આ સાભળી ગુરુએ કહ્યુ કે ' કમલ ! ધન્ય છે તારી બુદ્ધિને, તે બરાબર ન્યાય કર્યો ધનાવહ શેઠે પણ તેમજ કર્યું હતુ હવે વિચારવાનુ એ છે કે-જે રીતે બુદ્ધિશાળી વહૂએ પાચ દાણાની વૃદ્ધિ કરી તે રીતે બીજી વસ્તુઓ સબધમા પણ કરવુ ઘટે કે નહિ ?'

કમલે કહ્યું ' અલબત્ત, એની જગાએ રૂપીઆ હોય તો તેનુ પણ એમજ કરવુ ઘટે જે રૂપીઆ ફેકી દે તે મહા મૂર્ખ કહેવાય જે રૂપીઆને વટાવી ખાય તે મૂર્ખ કહેવાય જે તે રૂપીઆને સાચવી રાખે તે ડાહ્યો કહેવાય અને જે તે રૂપીઆની વૃદ્ધિ કરે તે ઘણો ડાહ્યો કહેવાય '

ગુરુએ કહ્યુ કે ' વાહ ! વાહ ! તે એ દાખલાને બરાબર ઘટાવ્યો આપણુ આ જીવન છે, તે પણ એક પ્રકારની મૂડી છે જે તેને ગમે તેમ ફેકી દે છે, તે મહામૂર્ખ છે, જે તેનો ભોગવિલાસમા જ ઉપયોગ કરે છે, તે મૂર્ખ છે જે તેને સાચવી રાખે છે તે ડાહ્યો છે અને જે તેનો વિકાસ કરે છે તે ઘણો ડાહ્યો છે વારુ, આજે તો હવે વ્યાખ્યાનનો વખત થયો છે, એટલે આ વાત આટલેથી બધ રાખીશુ વળી અવસરને યોગ્ય બીજી વાત કાલે કરીશુ '

આ વાતથી કમલને ઘણો આનદ થયો એટલે ત્રીજા દિવસે પણ તે પોતાની મેળે જ ગુરુની આગળ ગયો અને તેમને વિનયપૂર્વક વદન કરીને સામે બેઠો

ગુરુએ કહ્યુ કે ' હે કમલ ! ગઈ કાલે તે ચાર વહુઓનો જે ન્યાય તોળ્યો, તેના પરથી મને ખાતરી થઇ છે કે તુ બહુ બુદ્ધિશાળી છે, તો પણ તને એક વરત પૂછુ તુ તેનો ઉત્તર આપ

નારી બેઠી ગોખમા, કરે સઘળા પે કામ,
રાતી રસલીની રહે, છોડે નહિ નિજ ઠામ

ચાકર ચોકીદાર શા, બહુના રાખે પાસ,
કામ કરાવે તે કને, દિનરો આપ નિવાસ

જોડે પ્રીતિ બહુ થકી તોડે પળ તિલ ચાર,
કરવી વશ તેને ઘટે, સુખ વાંછે જે સાર.

કમલે એના પર બહુ બહુ વિચાર કર્યો, પરંતુ તેનો જવાબ જડ્યો નહિ ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે–' એનો ઉત્તર જીભ છે એ મુખરૂપી ગોખમાં બેઠેલી છે અને ત્યાં બેસીને જ પોતાનાં સઘળાં કામ કરે છે તે રંગે રાતી છે અને હમેશાં રસથી ભીની રહે છે તે પોતાનું સ્થાન છોડીને ક્યાંઈ જતી નથી તે દાંતરૂપી ચાકરોને પોતાની પાસે રાખે છે અને ચાવવાનું કામ તેની પાસે કરાવે છે, જ્યારે પોતે તો તેનો સ્વાદ માણવારૂપ વિલાસ જ કરે છે આ જીભ સારું બોલીને ઘણાની સાથે મૈત્રી બાંધે છે અને ખોટું કે તોછડું બોલીને ઘણાની સાથેનો સ્નેહ તોડી પણ નાખે છે તેથી જે માણસો ઉત્તમ પ્રકારનું સુખ ઇચ્છતા હોય તેમણે જીભને વશ કરવી ઘટે છે

આ સાંભળી કમલને ગુરુના બુદ્ધિચાતુર્ય માટે અતિ માન થયું અને તે મનમાં ને મનમાં તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો પછી ગુરુએ બીજું વરત પૂછ્યું

ડાળે બેઠી સૂડલી, પણ નવ આવે પાંખ,
ચરતાં તો યે નિસરે, જોયું આંખો આંખ

હોય વરણે કાળો નહીં, તો પણ કાળી થાય,
આપે ઈંડાં મેનતી, પળમાંહીં બે પાંચ

તે ઈંડાં આપે ઘણું, તોય ન ફૂટે એક,
વસ્તુ વરત વિચારીને, ધરી હૈયે વિવેક

આ વરતે કમલને મુઝવ્યો તેણે ઘણો ઘણો વિચાર કર્યો,

પરંતુ તેનો સાચો ઉત્તર તે મેળવી શક્યો નહિ એટલે ગુરુએ કહ્યું કે 'એનો ઉત્તર કલમ છે તે હાથરૂપી ડાળ પર બેસે છે તેને પાંખ હોતી નથી–આવતી નથી છતાં તે ફરવા નીકળે છે તેનો રંગ લાલ, પીળો, સોનેરી વગેરે હોવા છતાં તેની ચાંચ તો કાળા રંગની જ હોય છે અને તે ચાંચ વડે જ તે થોડીવારમાં અક્ષરોરૂપી એ પાંચ ઈંડાં મૂકે છે તે ઈંડાં એવા હોય છે કે વધુ ચંપાવા છતાં તેમાંનું એક પણ ઈંડું ફૂટતું નથી તાત્પર્ય કે–અક્ષરો લખાઈને સૂકાઈ ગયા પછી તેના પર હાથ ફેરવવામાં આવે તો તે ભૂંસાતા નથી, પણ એવા ને એવા રહે છે

હે કમલ ! આવી કલમો વડે ધર્મશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, કામ શાસ્ત્ર અને મોક્ષશાસ્ત્ર લખાય છે '

તે વારે કમલે પૂછયું કે 'એ દરેક શાસ્ત્રમાં શું શું હકીકત આવે છે ?'

ગુરુએ કહ્યું કે 'મનુષ્યે આ જીવનમાં કેવો આચાર–વિચાર રાખવો અને તેનું શું પરિણામ આવે છે તેનો વિચાર ધર્મશાસ્ત્રમાં કરેલો હોય છે, મનુષ્યે વ્યાપાર–ધંધો કેવી રીતે કરવો, લોકો સાથે કેવી રીતે વર્તવું અને કેવી રીતે પોતાનો તમામ વ્યવહાર કુશળતાપૂર્વક ચલાવવો તેનો વિચાર અર્થ શાસ્ત્રમાં કરેલો હોય છે, મનુષ્યે કેવી રીતે કામસુખ ભોગવવું અને તે ભોગવવાની સાચી રીત કઈ છે, તેનો વિચાર કામ શાસ્ત્રમાં કરેલો હોય છે, અને મનુષ્ય આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિમાંથી મુક્ત થઈને પરમ આનંદ કે પરમ સુખ કેમ

જોડે પ્રીતિ બહુ થકી તોડે પણ તિણ વાર,
કન્વી વશ તેને ધરે, સુખ વાછે જે સાર.

કમલે એના પર બહુ બહુ વિચાર કર્યો, પરંતુ તેનો જવાબ જડ્યો નહિ ત્યારે ગુરુએ કહ્યુ કે—' એનો ઉત્તર જીભ છે એ મુખરૂપી ગોખમાં બેઠેલી છે અને ત્યાં બેસીને જ પોતાના સઘળા કામ કરે છે તે રગે રાતી છે અને હમેશા રસથી ભીની રહે છે તે પોતાનુ સ્થાન છોડીને કયાંઈ જતી નથી તે દાંતરૂપી ચાકરોને પોતાની પાસે રાખે છે અને ચાવવાનુ કામ તેની પાસે કરાવે છે, જ્યારે પોતે તો તેનો સ્વાદ માણવારૂપ વિલાસ જ કરે છે આ જીભ સારુ બોલીને ઘણાનાં સાથે મૈત્રી બાંધે છે અને ખોટુ કે તોછડુ બોલીને ઘણાની સાથેનો સ્નેહ તોડી પણ નાખે છે તેથી જે માણસો ઉત્તમ પ્રકારનુ સુખ ઇચ્છતા હોય તેમણે જીભને વશ કરવી ઘટે છે

આ સાભળી કમલને ગુરુના બુદ્ધિચાતુર્ય માટે અતિ માન થયુ અને તે મનમા ને મનમા તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો પછી ગુરુએ બીજુ વરત પૂછ્યુ

ડાળે બેઠી સૂડલી, પગ નવ આને પાંખ,
ચરતા તો યે નિસરે, જોયુ આખો આખ
દેહ વરણ કાળો નહી, તો પણ કાળી ચાય,
ચાચે ઈંડા એ નતી, પળમાહીં બે પાચ
તે ઈંડાં ચાપે ઘણુ, તોય ન ફૂટે એક,
નંદ કુ વત્સ વિચારીને, ધરી હૈયે વિવેક

આ વરતે કમલને મુઝવ્યો તેણે ઘણો ઘણો વિચાર કર્યો,

પરંતુ તેનો સાચો ઉત્તર તે મેળવી શકયો નહિ એટલે ગુરુએ કહ્યુ કે 'એનો ઉત્તર કલમ છે તે હાથરૂપી ડાળ પર બેસે છે તેને પાખ હોતી નથી—આવતી નથી છતા તે ફરવા નીકળે છે તેનો રંગ લાલ, પીળો, સોનેરી વગેરે હોવા છતા તેની ચાચ તો કાળા રંગની જ હોય છે અને તે ચાચ વડે જ તે થોડીવારમા અક્ષરોરૂપી બે પાચ ઈંડા મૂકે છે તે ઈંડા એવા હોય છે કે ઘણુ ચપાવા છતા તેમાનુ એક પણ ઇંડુ ફૂટતુ નથી તાત્પર્ય કે—અક્ષરો લખાઈને સૂકાઇ ગયા પછી તેના પર હાથ ફેરવવામા આવે તો તે ભૂસાતા નથી, પણ એવા ને એવા રહે છે

હે કમલ ! આવી કલમો વડે ધર્મશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, કામ શાસ્ત્ર અને મોક્ષશાસ્ત્ર લખાય છે '

તે વારે કમલે પૂછ્યુ કે 'એ દરેક શાસ્ત્રમા શુ શુ હકીકત આવે છે ?'

ગુરુએ કહ્યુ કે 'મનુષ્યે આ જીવનમા કેવો આચાર-વિચાર રાખવો અને તેનુ શુ પરિણામ આવે છે તેનો વિચાર ધર્મશાસ્ત્રમા કરેલો હોય છે, મનુષ્યે વ્યાપાર-ધધો કેવી રીતે કરવો, લોકો સાથે કેવી રીતે વર્તવુ અને કેવી રીતે પોતાનો તમામ વ્યવહાર કુશળતાપૂર્વક ચલાવવો તેનો વિચાર અર્થ શાસ્ત્રમા કરેલો હોય છે, મનુષ્યે કેવી રીતે કામસુખ ભોગવવુ અને તે ભોગવવાની સાચી રીત કઇ છે, તેનો વિચાર કામ શાસ્ત્રમા કરેલો હોય છે, અને મનુષ્ય આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિમાથી મુક્ત થઇને પરમ આનંદ કે પરમ સુખ કેમ

પામી શકે તથા તેના સાધનો શું શું છે તેનો વિચાર મોક્ષશાસ્ત્રમાં કરેલો હોય છે આ સબંધી તારે વિશેષ જાણવાની ઇચ્છા હોય તો અવસરે કાલ કહીશું '

ગુરુની વાતમાં કમલને રસ પડવા માડ્યો ' ધર્મગુરુઓ સ્વર્ગ અને નરકની તથા પુણ્ય અને પાપની જ વાતો કર્યા કરે છે અને લોકોનું માથુ ફોગટનું પકવે છે ' એવો તેનો ખ્યાલ આ ગુરુના પરિચયથી દૂર થયો

ચોથા દિવસે પણ તે રોજની માફક બરાબર સમયસર હાજર થયો અને વિનયપૂર્વક વદન કરીને સામે બેઠો

ગુરુએ કહ્યુ કે ' હે કમલ ! તુ વ્યવહારમાં ઘણો કુશલ છે અને લેખા, વ્યાજ તથા ગણિત સારી રીતે જાણે છે તેથી તને એક સવાલ પૂછુ છુ કે એકડામાથી એકડો જાય તો બાકી શુ રહે ?'

કમલે તેનો ઝટ લઈને પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે ' કાઈ બાકી ન રહે '

ગુરુએ કહ્યુ -' બરાબર વિચારીને જવાબ આપ કે એકમાથી એક બાદ થાય તો બાકી શુ રહે ?'

ત્યારે કમલે વિચારીને કહ્યુ કે ' એકમાથી એક જાય તો મીંડુ બાકી રહે. ૧-૧=૦ '

ગુરુએ કહ્યુ ' આ જવાબ બરાબર છે હવે તને પૂછુ છુ કે એકડાની કિમ્મત શુ અને મીંડાની કિમ્મત શુ ?'

કમલે કહ્યુ કે ' એકડાની કિમ્મત એક અને મીંડાની કિમ્મત કાઇ નહિ '

ગુરુએ કહ્યુ ' જો એમ જ હોય તો એકડાની આગળ

એક પછી એક મીંડા ઉમેરતો જા અને તેની કિમ્મતમા શુ ફેરફાર થાય છે, તે જો '

કમલે કહ્યુ 'એમ તો દરેક મીંડુ આકડાની કિમ્મતમા દશ દશગણો વધારો કરે છે '

ગુરુએ કહ્યુ 'તો મીંડાની કિમ્મત શુ ગણાય ?'

કમલે કહ્યુ 'જો એકડો હોય તો બધા મીંડા કામના છે, નહિ તો તેની કિમ્મત કાઈ નથી '

ગુરુએ કહ્યુ 'આ જવાબ બરાબર છે જો મીંડુ એકલુ હોય તો તેની કિમ્મત કાઈ નથી પણ એકડો તેમા ભળે તો તેની કિમ્મત દશગણી વધી જાય છે આ જ વસ્તુ આપણા જીવન પરત્વે સમજવાની છે આપણુ જીવન છે, તે મીંડા સમાન છે એટલે જીવનમા ધર્મ ભળે તો તેની કિમ્મત અનેકગણી વધી જાય છે, અન્યથા તેની કિમ્મત કાઈ નથી ખાવુ–પીવુ ને હરવુ–ફરવુ તો જાનવરો પણ કરે છે એટલે માત્ર ખાવુ–પીવુ ને હરવુ–ફરવુ કે મોજમજાહમા જિંદગી પૂરી કરવી એ જીવન મીંડા જેવુ છે, શૂન્ય છે, મનુષ્યત્વના સાચા અર્થથી રહિત છે તેથી પ્રત્યેક બુદ્ધિમાન મનુષ્યે પોતાના જીવનને ધર્મરૂપી એકડાથી મૂલ્યવાન બનાવવુ જોઈએ '

ગુરુના મર્મભેદી શબ્દો કમલના હૃદયની આરપાર નીકળી ગયા અને તેના મોઢામાથી 'આહ !' એવો ઉદ્‌ગાર નીકળી ગયો

આ જોઈ ગુરુએ કહ્યુ 'કમલ ! જે વાત બની ગઈ તેનો અફસોસ કરવો નકામો છે, પણ તેમાથી સાર ગ્રહણ કરીને વર્તમાન જીવનને સુધારવુ એ સાચુ ડહાપણ છે આયુષ્ય

પળે પળે ઓછુ થતુ જાય છે, સયોગો ક્યારે પલટાશે તેની ખાતરી નથી અને રાધેલા અન્ન જેવો આ દેહ ક્યારે બગડી જશે તેનો કોઈ ભરોસો નથી તેથી જરા પણ સમય ગુમાવ્યા સિવાય ધર્મનુ આરાધન કરવુ ઉચિત છે તારા જેવા બુદ્ધિશાળી અને વ્યવહારકુશળ મનુષ્યને આથી વધારે શુ કહેવાનુ હોય ?'

કમલ તે દિવસથી ધર્મના રગે પૂરેપૂરો રગાઈ ગયો અને દિનપ્રતિદિન તત્ત્વનો વિશેષ બોધ પામતો એક દિવસ મહાન ધર્માત્મા બન્યો કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે-ગમે તેવા વક્ર અને જડ મનુષ્યોને પણ ગુરુ ધર્મનો બોધ પમાડી શકે છે અને તેના જીવનનો નવો ઘાટ ઘડી શકે છે તેથી જ અનુભવી પુરુષોએ જણાવ્યુ છે કે—

विना गुरुभ्यो गुणनीरधिभ्यो
जानाति धर्मं न विचक्षणोऽपि ।
विना प्रदीप शुभलोचनोऽपि
निरीक्षते कुत्र पदार्थमार्थम् ? ॥

સુદર આખોવાળો હોવા છતા કોઈપણ મનુષ્ય અધારામા રહેલા પદાર્થોને બરાબર જોઈ શકતો નથી તે જ રીતે મનુષ્ય ગમે તેવો વ્યવહારકુશલ હોય અને દુનિયાની દૃષ્ટિએ ડાહ્યો ગણાતો હોય તો પણ ગુણના સમુદ્રરૂપ ગુરુની સહાય વિના ધર્મના મર્મને જાણી શકતો નથી

એક સત કવિ કહે છે કે—

ગુરુ દીવો ગુરુ દેવતા, ગુરુ વિના ગમ નવિ હોય,
ગુરુ કહિયે માતાપિતા, ગુરુથી અધિક ન કોય.

ગુરુ દીવા સમાન છે કે જે બધી વસ્તુઓને બરાબર બતાવે છે ગુરુ દેવતા સમાન છે કે જે અનેક દિવ્ય ગુણોથી વિભૂષિત હોય છે ગુરુ વિના આપણને સાચી ગમ પડતી નથી વળી ગુરુ માતા અને પિતા સમાન છે, કારણ કે તે આપણુ (ધાર્મિક દૃષ્ટિએ) લાલન અને પાલન કરે છે વધારે શુ કહુ ? આ જગતમા ગુરુથી વધારે ચડિયાતુ કોઈ જ નથી

વળી બીજી એવી એક પ્રસિદ્ધ ઉક્તિ છે કે—

ગુરુ દીવો ગુરુ દેવતા, ગુરુ વિણ ઘોર અ ધાર,
જે ગુરુવાણી વેગળા, તે રડવડિયા સ સાર

પ્રથમની બે ઉપમાઓનો અર્થ તો કહેવાઈ ગયો છે હવે આ જગતમા શુ કે આપણા જીવનમા શુ, જો ધર્મશાસ્ત્રદ્વારા જીવનમા સાચો પ્રકાશ આપનાર ગુરુદેવ ન હોય તો ભયકર અ ધકાર વ્યાપી જાય, એથી જ જેઓ સદ્‌ગુરુદેવની વાણી કદી સાભળતા નથી, ખરેખર તેઓ સદ્‌માર્ગને છોડી અસદ્‌માર્ગમા ચાલીને આ સ સારના ચોરાસીના ચકરાવામા રખડતા થઈ જાય છે

ધર્મના ગૂઢ રહસ્યોની પ્રાપ્તિ ગુરુ વિના થઇ શકતી નથી, તે જ રીતે યોગ અને અધ્યાત્મની અનેકવિધ ક્રિયાઓ ગુરુના માર્ગદર્શન વિના બરાબર જાણી શકાતી નથી એટલુ જ નહિ પણ જ્યારે સાધના કરતા સ શય ઉઠે છે અને હૈયુ હચ મચવા લાગે છે ત્યારે વ્હારે ચડનાર પણ ગુરુ જ હોય છે તેથી ધાર્મિક કે આધ્યાત્મિક પ્રગતિ ઇચ્છનારે ગુરુનુ શરણુ શોધવુ જ જોઇએ અને તે જેટલુ વહેલુ શોધાય તેટલુ વધારે સારુ

૨ :

કુગુરુ

હીરાની ખાણુ વિરલ હોય છે, મોતીના મથકો જૂજ હોય છે, ચદનના વૃક્ષો અતિ અલ્પ સખ્યામા નજરે પડે છે તેજ રીતે ગુરુપદની યોગ્યતા ધારણુ કરનાર ગુરુઓ આ જગતમા વિરલ હોય છે, જૂજ હોય છે અથવા તો અતિ અલ્પ સખ્યામા નજરે પડે છે વ્યાપારની પરિભાષામા કહીએ તો બજારમા સારા માલની હમેશા અછત હોય છે, જ્યારે નબળો માલ જોઈએ ત્યારે, જોઈએ તેટલા પ્રમાણુમા મળી રહે છે તેથી જ કોઈએ કહ્યુ છે કે —

गुरवो बहव. सन्ति, शिष्यवित्तापहारका ।
दुर्लभ सद्गुरुर्भुवि, शिष્यहृत्तापहारक ॥

‘ આ જગતમા એક યા બીજા બહાને શિષ્યોના ગજવા નો ભાર હળવો કરનારા ગુરુઓ ઘણા હોય છે, પણુ શિષ્યોના હૃદયનો સતાપરૂપી ભાર હળવો કરનાર સદ્ગુરુ દુર્લભ હોય છે ’

આ સ્થિતિ મુમુક્ષુઓને સ્પષ્ટ ચેતવણી આપે છે કે 'ઓ મુમુક્ષુઓ ! જેના આધારે તમે સસારસાગરનો પાર પામવા ઇચ્છતા હો તે ગુરુરૂપી નૌકાને બરાબર તપાસજો જો તે સુદૃઢ અને છિદ્ર વિનાની હશે તો તમને સામે પાર લઇ જશે પણ ખખડી ગયેલી કે છિદ્રવાળી હશે તો પોતે પણ ડુબશે અને તમને પણ ડુબાડશે વળી આ દુનિયામા 'પીળુ તેટલુ સોનું નથી અને ધોળુ તેટલુ દૂધ નથી' તેમ ગુરુનુ નામ ધારણ કરનારા સર્વે કોઈ ગુરુ નથી જો બધામા નામ પ્રમાણે ગુણ હોત તો ઠણુઠણપાલ પોતાનુ નામ બદલ્યા વિના રહેત નહિ.

ઠણુઠણપાલનુ દૃષ્ટાત

એક શેઠને ઘેર પુત્રના પારણા છ વાર બધાયા, પરતુ તેમાનો એક પણ પુત્ર બાર મહિના કરતા વધુ વખત જીવ્યો નહિ, તેથી સાતમા પુત્રનુ ખોટીલુ નામ ઠણુઠણપાલ પાડયુ અને બન્યુ પણ એવુ કે તે પુત્ર બાળમરણમાથી બચી ગયો અને કાલક્રમે યુવાન થયો

એક વાર ઠણુઠણપાલને તેના નામ માટે મિત્રોએ ખૂબ જ ચીડવ્યો, એટલે તે ઘેર આવીને પિતાને કહેવા લાગ્યો કે 'હે પિતાજી ! આ દુનિયામા નામોની કયા ખોટ હતી કે તમે મારુ નામ ઠણુઠણપાલ પાડયુ ? આવુ ખરાબ નામ રાખવાથી બધા માણસો મને ચીડવે છે, માટે મારુ નામ બદલી નાખો'

પિતાએ કહ્યુ 'બેટા ! નામ તો જિદગીમા એક જ વાર પડે વળી જે નામ લોકોની જીભે ચડી ગયુ હોય તે આપણુ બન્યુ બદલાય નહિ, માટે તારે જરા પણ ચીડાવુ નહિ'

ઠણુઠણુપાલે કહ્યું 'પરંતુ પિતાજી! આવું લજામણું નામ તો કોઈનું પણ જોવામાં આવતું નથી! વળી સાંભળવામાં પણ તે કેવું કઠોર લાગે છે? ઠણુ-ઠણુ-પાલ!!! જાણે કોઈ ખાલી વાસણ ખખડતું ન હોય!'

પિતાએ કહ્યું 'બેટા! એ તો દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ કોઈને એ નામમાં કઠોરતા લાગતી હશે તો અમને તેમાં મધુરતા જણાય છે અમારા લાડીલા ઠણુઠણુપાલનું નામ સાંભળતાં જ અમારું લોહી શેર શેર ચડી આવે છે, અને બધાં નામો કાંઈ સાર્થક હોતાં નથી દાખલા તરીકે કોઈનું નામ કચરો હોય છે, કોઈકનું નામ પૂંજો હોય છે, કોઈકનું નામ ગાંડો હોય છે અને કોઈકનું નામ ભીખો હોય છે તેથી એમ સમજવાનું નથી કે તે માણસ કચરા જેવો, પૂંજા જેવો, ગાંડો કે ભિક્ષુક હોય છે ખરી વાત તો એ છે કે નામ ગમે તેવું હોય તો પણ તેની પાછળ કામો સા ા થાય તો એ નામ સહુને પ્યારું થઈ પડે છે ઋષભ, કૃષ્ણ, યુધિષ્ઠિર, ભીમ, અર્જુન, નકુલ વગેરે નામો એ રીતે જ લોકપ્રિયતાને પામેલાં છે ઋષભ એટલે બળદ, કૃષ્ણ એટલે કાળો, યુધિષ્ઠિર એટલે યુદ્ધમાં સ્થિર રહેનારો (પર્વત), ભીમ એટલે ભયંકર, અર્જુન એટલે સાદડનું વૃક્ષ અને નકુલ એટલે નોળીઓ તારી દૃષ્ટિએ આમાં કોઈ પણ નામ સુંદર નથી છતાં તે નામો આજે હજારો હૈયાનું આકર્ષણ કરી રહ્યાં છે અને લાખો મસ્તકના વંદન પામી રહ્યાં છે, માટે નામ કરતાં કામ પર જ વધારે ધ્યાન આપવું'

આમ છતાં ઠણુઠણુપાલના મનનું સમાધાન થયું નહિ અને

તેણે પોતાનું નામ બદલવાનો આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો, તેથી પિતાએ તેને કોઈ સુંદર નામ શોધી લાવવાનું જણાવ્યું

એક વાર કોઈ કામપ્રસંગે ઠણઠણપાલ ગામની બહાર ગયો ત્યાં એક આધેડ ઉમ્મરની સ્ત્રી તેના જોવામાં આવી તેણે જાડાં અને ફાટેલાં વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં તથા હાથ, પગ, નાક અને કાનમાં સાવ મામૂલી કિંમતના થોડા ઘરેણાં ધારણ કરેલાં હતાં તે સવારના પહોરમાં અહીં આવી હતી અને બપોર ચડવા આવ્યા ત્યાં સુધીમાં રખડી-રવડીને બડાયા છાણાંનો એક ટોપલો ભરી શકી હતી તેણે ઠણઠણપાલને કહ્યું કે ' અરે ભાઈ, આ ટોપલો માથે ચડાવવામાં જરા મદદ કર ' આથી ઠણઠણપાલ તેની નજીક ગયો અને છાણાંનો ટોપલો તેના માથે ચડાવતાં બોલ્યો કે ' બહેન ! તમારું નામ શું ?'

પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું ' લખમી ' આ સાંભળીને આશ્ચર્ય ચકિત થયેલા ઠણઠણપાલે તેને ફરી પૂછ્યું કે ' બહેન ! તમારું નામ તો લખમી છે અને તમે છાણાં વીણવાનું કામ કેમ કરો છો ?'

લખમીએ કહ્યું, ' મારા વીરા ! આ તો નામ મોટાં અને દરસણ ખોટાં છે મારું નામ લખમી હોવા છતાં હું અતિ ગરીબ છું અને છાણાં-લાકડાં વીણીને પેટનો ગુજારો કરું છું જો આ રીતે મહેનત-મજૂરી ન કરું તો મને ખાવાનું કોણ આપે ?'

લખમી ચાલતી થઈ અને ઠણઠણપાલ પોતાના રસ્તે પડ્યો, પરંતુ લખમીનું ચિત્ર તેના મનમાંથી ભુંસાયું નહિ લખમી, છાણાં વીણે તે વિચાર જ તેને અસહ્ય થઈ પડ્યો આ સ્થિતિમાં

તે થોડુંક ચાલ્યો કે રસ્તામાં એક માણસ સામો મળ્યો તેને ઠણઠણપાલે પૂછ્યું કે 'ભાઈ! તમારું નામ શું?' પેલા માણસે કહ્યું 'ધનપાલ!' આ સાંભળીને ઠણઠણપાલ બોલી ઉઠ્યો કે 'વાહ! કેવું સુંદર નામ છે? ભાઈ! તમારું નામ સાંભળીને મને અતિ આનંદ થાય છે' તે વખતે ધનપાલે કહ્યું કે 'ભાઈ! મારું નામ સાંભળીને તમને આનંદ થાય છે, પરંતુ હું શું કરું છું તે જાણો છો?' ઠણઠણપાલે કહ્યું 'ધનપાલ છો એટલે ધન સંઘરતા હશો અને મનમાન્યું વાપરતા હશો' એ સાંભળીને ધનપાલે કહ્યું કે 'અરે ભાગ્ય શાળી! મારી પાસે તો એક ફૂટી બદામ પણ નથી હું સવારથી સાંજ સુધી આ ગામમાં ભીખ માગું છું ત્યારે મારું પૂરું થાય છે કોઈએ મારું નામ ધનપાલ પાડ્યું, તેમાં શો દહાડો વળ્યો? નામના કાંઈ થોડા જ બચકા ભરાય છે?'

આ સાંભળી ઠણઠણપાલ ઠરી ગયો લખમી છાણા વીણે અને ધનપાળ ભીખ માગે એ તો અજબ કહેવાય! અહીંથી આગળ જતા એક સ્મશાન આવ્યું ત્યાં એક મડદાને અગ્નિદાહ દેવાઈ રહ્યો હતો તે જોઈને ઠણઠણપાલે ડાઘુમાંના એક જણને પૂછ્યું કે 'અરે ભાઈ! કોણ મરી ગયું?' એટલે તે માણસે કહ્યું કે 'અમરશીભાઈ ગુજરી ગયા બિચારા ભગવાનનું માણસ હતા! કોઈ દિવસ મરતાને પણ મર કહેતા નહિ વળી તેમના નખમાં એ રોગ ન હતો, છતાં શું થયું કે તે એકાએક ઢળી ગયા!' ઠણઠણપાલે કહ્યું 'પણ અમરશીભાઈ મરે ખરા?' આવો વિચિત્ર પ્રશ્ન સાંભળીને પેલો માણસ ઠણઠણપાલ સામું તાકી રહ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે

'ભલા ભાઈ ! આવો ગાડો સવાલ કેમ પૂછે છે ? જેનુ નામ છે, તેનો નાશ છે આ દુનિયામા કોઈ પણ અમરપટો લઈને આવ્યુ નથી, પછી તે અમરશીભાઈ હોય કે અક્ષયચદ હોય, અક્ષયકુમાર હોય કે અનતરાય હોય અથવા ઈશ્વરલાલ, ભગવાનદાસ, મહાદેવપ્રસાદ, મુરારિ કે ગમે તે હોય '

આ જવાબ સાભળીને ઠણઠણપાલ ચુપચૂપ ઘેર આવ્યો અને પોતાના કામકાજમા લાગી ગયો પછી જ્યારે પિતાએ પૂછ્યુ કે 'બેટા ! તે કોઈ સારુ નામ શોધી કાઢ્યુ કે નહિ ?' તે વખતે તેણે કહ્યુ કે—

લખમી છાણા વીણતી, ભીખ માગે ધનપાલ;
અમરશી મરતા દીઠો, ભલો હુ ઠણઠણપાલ

'લક્ષ્મીને મે છાણા વીણતી જોઈ, ધનપાળને મે ભીખ માગતા જોયો, અને અમરશીને મે મરતા દીઠો સારાશ કે આ કોઈમા નામ પ્રમાણે ગુણ દીઠા નહિ, તેથી હુ એવા નિર્ણય પર આવ્યો છુ કે મારુ નામ ઠણઠણપાલ છે, તે જ ઠીક છે '

તેના આ નિર્ણયને પિતાએ વધાવી લીધો અને શાબાશી આપી કહેવાની જરૂર ભાગ્યે જ છે કે વખત જતા એ ઠણઠણપાલ એક મોટો શ્રીમત થયો અને વિવિધ પ્રકારના લોકોપયોગી કાર્યો કરીને યશ તથા કીર્તિનો ભાગી થયો

આ દૃષ્ટાન્તથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે બધામા નામ પ્રમાણે ગુણ હોતા નથી, તેથી ગુરુનુ નામ ધારણ કરનારા સર્વ કોઈમા ગુરુના ગુણો હોય તે બનવાજોગ નથી

જે મુગ્ધ મનુષ્યો ગુરુના ગુણ-દોષની તપાસ કર્યા વિના માત્ર બાહ્ય આડંબરથી આકર્ષાય છે અને તેમના ચરણે શિર ઝુકાવે છે, તેઓ દૂઝણી ગાયને બદલે વાઝણી ગાય પાળે છે તે આ રીતે—

વાઝણી ગાયને ખરીદનારા મુગ્ધ મનુષ્યનું દૃષ્ટાંત

કોઈ મુગ્ધ મનુષ્યને વૈદ્યોએ માત્ર ગાયના દૂધ ઉપર રહેવાની સલાહ આપી આ રીતે દૂધ ઉપર રહેતા રોજનું પાંચ શેર કે છ શેર દૂધ જોઈએ, તેથી તેણે એક ગાય ખરીદી લેવાનો વિચાર કર્યો અને તે માટેના ખાસ બજારમાં ગયો ત્યાં અનેક પ્રકારની ગાયો જોવાતી હતી તેમાં કેટલીક રાતી હતી, કેટલીક પીળી હતી, કેટલીક કાળી હતી, કેટલીક કાબરી હતી અને કેટલીક સાવ ધોળી હતી. વળી તેમાં કેટલીક ગાયો દૂબળી જણાતી હતી, કેટલીક ગાયો મધ્યમ જણાતી હતી અને કેટલીક ગાયો હૃષ્ટપુષ્ટ જણાતી હતી. તેમાં એક હૃષ્ટપુષ્ટ ગાયના ગળે સુંદર ઘંટ બાંધેલો હતો આ જોઈને મુગ્ધ મનુષ્યે વિચાર કર્યો કે 'અન્ય કોઈ ગાયના ગળે ઘંટ બાંધેલો નથી અને આ ગાયના ગળે જ ઘંટ બાંધેલો છે, માટે તે સહુથી સારી હોવી જોઈએ. વળી શરીરમાં પણ તે હૃષ્ટપુષ્ટ છે, માટે બીજી ગાયો કરતાં વધારે દૂધ આપતી હશે' આથી તેણે વધારે પૂછપરછ કે તપાસ ન કરતાં તે ગાયને મો-માગ્યું મૂલ્ય આપીને ખરીદી લીધી અને ઘેર લાવ્યો

તેની સ્ત્રી ચતુર હતી તેણે એ ગાયને જોતાં જ પૂછ્યું કે 'આને કેટલા વેતર થયા છે?' ધણીએ કહ્યું 'એ તો મેં

પૂછ્યુ નથી ' સ્ત્રીએ કહ્યુ 'વારુ, એ દૂધ કેટલુ આપે છે ?' ધણીએ કહ્યુ 'એ પણ મે પૂછ્યુ નથી ' સ્ત્રીએ કહ્યુ 'તો શુ એને દોહીને લીધી ?' ધણીએ કહ્યુ ' ના, મે એને દોહી પણ નથી ' સ્ત્રીએ કહ્યુ 'ત્યારે તમે શુ એનુ આઉ તપાસ્યુ ?' ધણીએ કહ્યુ ' ના, મે એનુ આઉ પણ તપાસ્યુ નથી ' સ્ત્રીએ કહ્યુ 'ત્યારે તમે એને ખરીદી કેવી રીતે ?' ધણીએ કહ્યુ 'બધી ગાયોમા એ હૃષ્ટપુષ્ટ હતી અને તેનાજ ગળામા ઘટ બાધેલો હતો, તેથી મે માન્યુ કે તે સહુથી વધારે દૂધ આપતી હશે એટલે મોન્માગ્યુ મૂલ્ય આપીને ખરીદી લાવ્યો ' સ્ત્રીએ કહ્યુ 'તો એ બધા પૈસા પાણીમા ગયા, કારણ કે આ ગાય તો પાકણ્ છે એટલે જરાપણ દૂધ આપશે નહિ '

આ સાભળીને મુગ્ધ મનુષ્ય વિમાસણમા પડી ગયો પછી થોડી વારે કહ્યુ કે ' જો એમજ હોય તો આ ગાય આપણે બીજાને વેચી નાખીશુ ' સ્ત્રીએ કહ્યુ ' પણ તમારા જેવા હૈયાફૂટા બીજા કોણ હશે કે જે વગર તપાસ્યે આ ગાયને ખરીદશે ? એટલે આટલેથી જ સર્યું '

આ રીતે મુગ્ધ મનુષ્યને ગાય માથે પડી અને તેના બધા પૈસાનુ પાણી થયુ

અહીં જુદા જુદા રગની ગાયો તે જુદા જુદા વેશવાળા ગુરુઓ સમજવા તેમા પાતળાપણુ, મધ્યમપણુ અને હૃષ્ટપુષ્ટ પણુ, ત્યાગ અને તપશ્ચર્યા અગે સમજવુ જે ગુરુ આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ કરવા માટે ત્યાગનો માર્ગ સ્વીકારે છે અને વિવિધ

પ્રકારની તપશ્ચર્યાવડે ઇંદ્રિયો તથા દેહનુ દમન કરે છે તેઓ દુબળા શરીરવાળા જણાય છે, જે ગુરુઓ અતિ ઉત્સાહથી ત્યાગ માર્ગનો સ્વીકાર કરે છે પણ તપશ્ચર્યાનુ જોઇએ તેવુ અવલબન લેતા નથી, તેઓ મધ્યમ શરીરવાળા જણાય છે, જ્યારે સાધુપણુ લીધા પછી ત્યાગ અને વૈરાગ્યને ભૂલી જઇ મનગમતા માલમલીદા ઉડાવનાર ગુરુઓ હૃષ્ટપુષ્ટ શરીરવાળા જણાય છે વળી આવા ગુરુઓ યુક્તિબાજ, નાસ્તિક તેમજ ધૂર્ત હોવાથી બાહ્ય આડબર અતિશય રાખે છે તે ગળામાનો સુદર ઘટ સમજવો આવા ગુરુઓનુ શરણ સ્વીકારવાથી તત્ત્વબોધરૂપી દૂધ મળતુ નથી

ગુણહીન ગુરુઓ કેવા હોય છે, તેનુ પ્રતિબિબ નીચેની કહેવતોમા પડે છે

'બાવો બેઠો જપે અને જે આવે તે ખપે'

ગુરુ થઇને બેઠેલા બાવાજીઓ બેઠા બેઠા ભગવાનના નામનો જાપ જપે છે, પણ ભોગ-ઉપભોગની કોઇપણ સાધન-સામગ્રી છોડતા નથી તેમને રહેવા માટે સુદર મઠો કે સગવડ ભરેલા આશ્રમો જોઇએ છે તેમને પ્રવાસ કરવા માટે હાથી, ઘોડા, પાલખી, ગાડા, રથ, સીગરામ, ઘોડાગાડી, મોટર કે રેલ્વે જેવા વાહનો જોઇએ છે તેમને અગ ઢાકવા માટે સુદર અને મુલાયમ રેશમી વસ્ત્રો જોઇએ છે અથવા કશબી શેલા અને દુપ્પટા જોઇએ છે તેમને ગળામા ફૂલના હાર જોઇએ છે, હાથમા ફૂલની કલગીઓ જોઇએ છે અને સૂઈ રહેવા માટે રેશમી તળાઇઓ તથા ફૂલની પથારીઓ જોઇએ છે વળી વાતાવરણ સ્વચ્છ રાખવા માટે

ઊંચી જાતના અત્તરો, સેન્ટો અને વિધવિધ જાતિના ધૂપો જોઇએ છે, ખાવા માટે દૂધપાક, માલપુઆ, લાડુ, પેડા, બરફી ને બુંદી જોઇએ છે, સવારના શિરામણુ તરીકે કેશરિયા દૂધ ને હલવા જોઇએ છે તથા બપોરના સૂક્ષ્મ આહાર માટે સતરા, મોસબી, દાડમ, સફરજન, ચીકુ વગેરે ફળો જોઇએ છે અને સહુથી મોટી વાત એ કે તેમને ગાદી ચાલે તે માટે વારસ જોઇએ છે અને તે વારસ ઉત્પન્ન થાય તે માટે સ્ત્રી જોઇએ છે વળી એ સ્ત્રી તથા પુત્રના ક્ષેમકુશળ માટે જમીન-જાગીર જોઇએ છે અને ઘરેણુગાઠુ તથા રોકડ નાણુ જોઇએ છે આ રીતે 'આવો બેઠો જપે અને જે આવે તે ખપે' એ કહેવત ગુરુના નામે ચાલેલી બૂટી બુવાબાજીનુ એક બદ્દોભર્યું ચિત્ર રજૂ કરે છે

'રામ નામ જપના, પરાયા માલ અપના'

કેટલાક ગુરુનો વેશ ધારણ કરવાવાળા સાધુઓ મહાન મહાત્મા હોય કે પરમ ભક્ત હોય તે રીતે આખો દિવસ 'રામ રામ' 'સીતારામ' વગેરે શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરે છે પણ તેમની નિયત તો ધનમાલ એકઠો કરીને મોજમજાહથી જીવન ગુજરવાની જ હોય છે આથી તેઓ અનેક પ્રકારની ધૂર્ત વિદ્યાઓ અજમાવે છે અને લાલચુ લોકોને પોતાના પજામા ફસાવે છે કોઇ માણુસની સ્થિતિ સામાન્ય જોઇને પહેલા તો તેઓ એને મીઠા શબ્દોથી આશ્વાસન આપે છે પછી જ્યારે પેલો માણુસ એમના પર વિશ્વાસ મૂકીને પોતાની હૈયાવરાળ ઠાલવે છે અને પોતાની આર્થિક મુશીબતોનુ બ્યાન કરે છે, ત્યારે આ ગુરુઓ ધીરે રહીને એમ કહે છે કે 'એ બધાનો ઉપાય તો થઇ શકે,

પણ તમારુ નસીબ હાલ બરાબર નથી ' તે વખતે નસીબને સુધારવા ઇચ્છતો તે ગરજુ એનો પણ કોઇ ઉપાય કરવાની વિનંતિ કરે છે, ત્યારે પેલા ગુરુ કહે છે કે-એ માટે અમુક ગ્રહની શાંતિ કરવી પડશે અથવા અમુક દેવ-દેવીને બલિદાન આપવુ પડશે અથવા મંત્ર જપની અમુક ક્રિયામા આટલો ખર્ચ થશે ' એટલે તે ' ભગત ' ની પાસેથી અમુક રકમ પડાવે છે અને તેમાનો મોટો ભાગ કેડે ચડાવીને થોડા પૈસાથી કાઇક જતરમતર કર્યાનો દેખાવ કરે છે પછી આ ધૂર્ત ગુરુઓનુ કામ આગળ વધે છે તેઓ પોતાની યોગસાધનાની કે મંત્રસિદ્ધિની મોટી મોટી વાતો કરે છે અને અનેક પ્રકાર ના ચમત્કારો કરી શકવાનુ રસભર્યું વર્ણન કરે છે, તે સાભળીને ગરજુ ભગતના મોમા પાણી આવે છે આ ગુરુઓ ચલણી નોટોને બમણી બનાવી શકે છે! અને ત્રાબાનુ સોનુ પણ બનાવી શકે છે! પરંતુ તેમ કરવાને પ્રારભમા થોડી ચલણી નોટો અને થોડા સોનાની જરૂર જણાવે છે! તેઓ જાણતા હોય છે કે ગરજુ માણસ થોડાથી સતોષ પામવાનો નથી એટલે નોટો કે સોનુ તેની શકિત પ્રમાણે વધારેમા વધારે આપવાનો છે પછી એક રાત્રે નોટોને બમણી બનાવવાનો પ્રયોગ કરવામા આવે છે, જ્યારે ઘરના બધા માણસોને એક ઓરડામા બેસી રહેવાનુ આવશ્યક હોય છે અને જ્યારે ઘરના બધા માણસો એક ઓરડામા બેસે છે ત્યારે ગુરુજી એવી રીતે મંત્ર ભણવા લાગે છે કે તેના કેટલાક સ્ફુટ-અસ્ફુટ શબ્દો તેમના કાને પડે પછી એ મંત્રનુ ઉચ્ચારણ ધીમુ પડતુ જાય છે અને તે છેક જ બધ પડી જાય છે એ જ વખતે

ાણા ભાગે પેલા માણુસવાળા ઓરડાને સાકળ ચડી જાય છે અને ગુરુજીનો હાથ ઘરની બધી કિમ્મતી વસ્તુઓ પર ફરી વળે છે અલબત્ત, તેઓ આ કામ ઘણુ જ ચૂપકીથી અને ઘણુ જ સ્ફુર્તિથી કરે છે અને જોત–જોતામા અદશ્ય થઈ જાય છે ! અથવા તો ત્રાબાનુ સોનુ બનાવવુ હોય છે તો પહેલા કેટલુક સોનુ આપે છે (!) અને પછી ભજત વિશેષ સોનુ આપે ત્યારે ગુપ્તક્રિયા કરતા કરતા ગુરુજી એકદમ અદશ્ય થઈ જાય છે

જે લોકોને આવી બાબતોમા ઈતબાર હોતો નથી તેઓને ગુરુજી બીજો ચમત્કાર બતાવે છે તેમને ગુરુજી ફીચર (અમેરિકન રૂના ભાવ બધ રહે તેનો છેલ્લો આકડો કે જેના પર મોટો જુગાર રમાય છે) આપે છે, તેજીમદી બતાવે છે અને રૂ, શેર, સોનુ, ચાદી તથા તેલીબીયાના ઊચા નીચા ભાવો બતાવે છે અલબત્ત, આ ભાવો બતાવવા માટે તેમને કેટલાક 'પ્રાથમિક ખર્ચ'ની જરૂર પડે છે અને તે 'પ્રાથમિક ખર્ચ' લીધા પછી ગુરુજી વધારે સારા ભાવો મેળવવા કોઈક ઠેકાણે સાધના કરવા ચાલ્યા જાય છે હવે તેમની રૂખ સાચી પડે તો તેઓ તરત જ પાછા ફરે છે અને બીજી વધારે સુદર રૂખ આપીને તેના બદલામા વધારે 'પ્રાથમિક ખર્ચ' લે છે પછી ભજત તે પ્રમાણે દાવ નાખે છે પરતુ દુષ્ટ નશીબ આડુ ચાલે છે અને રૂખ ખોટી જતા ગુરુજી પોબારા ગણે છે !

જેઓને પૈસાટકાની ચિતા હોતી નથી પણ કુટુબનો ક્લેશ સતાવી રહ્યો હોય છે તેમને પણ આ ગુરુઓ સહાય

કરવા મેદાને પડે છે આ માટે પ્રથમ તેઓ કુટુંબ
ને જુદા જુદા પોતાની પાસે બોલાવીને શાણી ર
છે ને પછી તેમને કોઇ તાવીજ કે દોરો બનાવી
જણાવે છે તેઓ સ્ત્રીને કહે છે કે ' આ તાવીજથી ત
તમારે વશ થઈ જશે અને કોઈ દિવસ તમારુ વચ
શકશે નહિ ' તેઓ ધણીને કહે છે કે ' આ તાવી
ચમત્કારિક છે કે તમે એને ધારણ કરશો કે તમારી
ગાય બની જશે અને તમારી સામે બોલવાની કદી
કરશે નહિ ' અથવા તેઓ પિતાને એવુ કહે છે કે
પુત્ર તમારે આધીન રહે તે જાતનુ આ તાવીજ
પુત્રને એવુ કહે છે કે ' આ તાવીજ ધારણ કરવાથી
લાગણી તમારા પર વધી જશે અને તેઓ પોતા
વારસો તમને જ આપશે ' કલહથી ખદબદી (!) રહેલા
ગુરુજીનુ મહત્વ વધે છે અને તેમનુ કામ ધમધોકાર
પછી સારી જેવી કમાણી કરીને એક દિવસ ગુરુજી
યોગસાધના કરવા માટે હિમાલય તરફ પ્રયાણ કરે છે
મોટી રકમ તફડાવીને એકાએક અદૃશ્ય થાય છે

જેઓને દમ, મીઠી પેશાબ, રક્તચાપ, કોઢ, ધાતુની
અને નામરદી જેવા રોગો લાગુ પડયા હોય છે, તેઓને
' ચમત્કારિક દવા ' થી સારા કરી દેવાનુ બીડુ ઝડપે છે
' ચમત્કારિક દવા ' બનાવવા માટે ખર્ચની રકમ માગી લે
કોઇ વનસ્પતિના મૂળનુ કે પાદડાનુ ચૂર્ણ અથવા ધ
રાખ એક પડીકામા આપીને શ્રદ્ધાપૂર્વક તે દવા વ
જણાવે છે અને શ્રદ્ધાથી કોને કોને કેવો કેવો ફાય

તેનું વિગતવાર વર્ણન કરે છે હવે જો રોગીને કંઈ ફાયદા જેવું જણાય તો ગુરુજી વધારે સારી દવા બનાવવા માટે બીજા પૈસા પડાવે છે અને ખાસ ફાયદો ન જણાય તો શ્રદ્ધાની ખામી જણાવી વધારે વખત દવા ચાલુ રાખવાનું જણાવે છે અને ધીમે ધીમે પૈસા પડાવતા રહે છે એમ કરતા જ્યારે ગુરુજીને જણાય છે કે હવે વાતમા દમ રહ્યો નથી ત્યારે ગુરુજી કોઈ પણ તીર્થની યાત્રા કરવા ચાલ્યા જાય છે

આ રીતે આવા ગુરુઓ ગૌશાળાના નામે, બ્રહ્મચર્યાશ્રમના નામ કે યોગાશ્રમના નામે પણ પૈસા પડાવતા જ રહે છે અને 'રામ નામ જપના ઔર પરાયા માલ અપના' એ ઉક્તિને ચરિતાર્થ કરી બતાવે છ

'નામ ધરાવે ગુરુ અને કામ કરે બૂરુ'

કેટલાક ગુરુ નામધારીઓ ધર્મશ્રદ્ધાનો લાભ લઈને ધર્મના નામે એવા એવા સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરે છે કે જે તેમની પોતાની વાસનાઓને પૂરી કરવા માટે અતિ અનુકૂળ થઈ પડે. દાખલા તરીકે તેઓ પ્રથમ ઇશ્વરના મંગલમય સ્વરૂપની વાત કરે છે, પછી તેની ભક્તિ કરવાનુ સૂચન કરે છે, પછી તે માટે પ્રેમ ભરેલા હૃદયની હિમાયત કરે છે અને છેવટે પ્રેમ લીલાનો પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ કરે છે અથવા તેઓ લક્ષ્મીની ચચળતાની વાત કરે છે, તેના પરનો મોહ ઉતારી નાખવાની આવશ્યકતા જણાવે છે અને છેવટે તે બધુ ગુરુને સમર્પણ કરી દેવાની હિમાયત કરી સેવકની બધી માલમિલકતના સ્વામી બની બેસે છે અથવા કોઈ વાર 'બ્રહ્મચર્ય' ...

પ્રકાશે છે, તેનાથી ઉત્તમ સંતતિ પેદા થાય છે એ વાત સિદ્ધ કરે છે અને પોતે બ્રહ્મચારી છે એ વાત જણાવી સ્ત્રીઓને ઉત્તમ સંતતિનો લાભ મળે તે માટે તેની સાથે કુવ્યવહાર કરવાનું પણ ચૂકતા નથી

છ પ્રકારના કુગુરુઓ

કુગુરુની ઓળખાણ કરાવવા માટે શાસ્ત્રકારોએ તેમને છ પ્રકારની ઉપમાઓ આપી છે, તે આ રીતે (૧) સાપ જેવા, (૨) ચોર જેવા, (૩) ઠગ જેવા, (૪) વાણિયા જેવા, (૫) વાઝણી ગાય જેવા અને (૬) નટ જેવા

(૧) સાપ સ્વભાવે અતિક્રૂર હોય છે, આકારે ભયંકર હોય છે, ફુંફાડા મારીને ડરાવનાર હોય છે તથા લાગ મળતા ડંખ મારીને પ્રાણનો નાશ કરે છે તે જ રીતે જે ગુરુઓ સ્વભાવે અતિ ક્રૂર હોય, આકારમાં ભયંકર હોય, શાપ વગેરે આપવાના ભયથી ડરાવનાર હોય અને લાગ મળતા લોકોનું સર્વસ્વ હરણ કરે, તેમને સાપ જેવા જાણવા

(૨) ચોર લોકો યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી કે ડરાવીને ધનમાલ લૂટી જાય છે અને વખતે પ્રાણની પણ હાનિ કરે છે તે જ રીતે જે ગુરુઓ યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી કે શાપ વગેરેના ભયથી લોકોના ધનમાલ લૂટી લે છે તથા ધર્મરૂપી પ્રાણનું પણ હરણ કરે છે, તેમને ચોર જેવા જાણવા

(૩) ઠગ લોકો અનેક જાતની કપટ ક્રિયાઓ કરીને લોકોના ધનમાલ તથા પ્રાણ હરી લે છે તેવી રીતે જે ગુરુઓ સાધુતાનો ડોળ રાખે છે, પણ હૃદયથી નાસ્તિક હોય છે અને

અનેક પ્રકારના છળ કરીને લોકોના ધનમાલ તથા ધર્મરૂપી પ્રાણનું હરણ કરી લે છે, તેમને ઠગ જેવા સમજવા.

(૪) વાણિયો મૂલ્ય લીધા વિના કોઈ વસ્તુ આપતો નથી, વળી ગ્રાહકોને મીઠા શબ્દોથી રીઝવે છે અને તેમને [illegible] દુકાને જવા દેતો નથી પછી તેમને [illegible] લૂંટે છે તેવી રીતે જે ગુરુઓ કોઈ પણ પ્રકારનું [illegible] ઉપદેશ કરે છે તથા ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે અને ખુશામત ભર્યાં શબ્દોથી લોકોને પોતાના તરફ ખેંચી [illegible] ચલાવે છે, તેમને વાણિયા જેવા સમજવા.

(૫) વાઝણી ગાય હમેશા ઘાસ [illegible] ચરે છે, પરંતુ દૂધ આપતી નથી. તેવી રીતે જે કુગુરુઓ [illegible] આહાર-પાણી તથા વસ્ત્ર-પાત્ર [illegible] અને લોકોના પૂજા-સત્કાર વગેરે પામે છે, પરંતુ સાચો ધર્મનો ઉપદેશ કરી લોકોના હૃદયમા ધર્મશ્રદ્ધા, ધર્મ[illegible] અને [illegible] પ્રકટાવતા નથી, તેમને વાઝણી ગાય જેવા સમજવા.

૬ નટ લોકો અનેક પ્રકાર [illegible] લોકોને હાસ્ય, વૈરાગ્ય, શૃંગાર, કરુણા આદિ રસનો હૃદયમાં જમાવટ કરે છે, પરંતુ તે પોતે એ બધા [illegible] છે તેવી રીતે જે ગુરુઓ શાસ્ત્રમા વર્ણવેલા વિધિ નિષેધનો ઉપદેશ બોધ કરે છે, પરંતુ પોતાના [illegible] કંઈપણ [illegible] નથી, તેમને નટ જેવા સમજવા.

આવા કુગુરુઓ પોતે ડૂબે [illegible]

તેથી તેમનુ શરણુ સ્વીકારવુ એ જાણીને વિષનુ ભક્ષણ કરવા સમાન કે અગ્નિમા પ્રવેશ કરવા સમાન છે

કુગુરુની વ્યાખ્યા

પરિસ્થિતિ આવી હોવાથી જ શાસ્ત્રકારોએ સ્પષ્ટ કહ્યુ છે કે —

सर्वाभिलाषिण सर्वभोजिनः सपरिग्रहा ।
अब्रह्मचारिणो मिथ्योपदशा गुरवो न तु ॥
परिग्रहारम्भमग्नास्तारयेयुः कथ परान् ।
स्वय दरिद्रो न परमीश्वरीकर्तुमीश्वर ॥

જેમને ધન, ધાન્ય, સોનુ, રૂપુ, ધાતુ, ક્ષેત્ર, હાટ, હવેલી, અનેક પ્રકારના પશુઓ અને સ્ત્રીની અભિલાષા છે, જે મધુ, માસ, મદિરા, અનતકાય, અભક્ષ્યાદિક સર્વ વસ્તુઓનુ ભોજન કરનારા છે, જે પુત્ર, કલત્ર, ધન, ધાન્ય, સુવર્ણ, રૂપુ, હીરા, મોતી તથા ક્ષેત્ર વગેરેનો પરિગ્રહ રાખનારા છે, જે અબ્રહ્મચારી છે, અને જે મત્ર, તત્ર, વૈદક, નિમિત્ત, જ્યોતિષ આદિનો ઉપદેશ કરે છે તથા જૂઠા ધર્મનો પ્રચાર કરે છે, તે ગુરુઓ નથી–ગુરુપદને યોગ્ય નથી

જેઓ માલમિલકત અને પૈસાટકાનો સગ્રહ કરવામા તથા અનેક પ્રકારની સાસારિક પ્રવૃત્તિઓ કરવામા મગ્ન છે, તે બીજાઓને કેવી રીતે તારી શકે? જે સ્વય દરિદ્ર છે તે બીજાને લક્ષ્મીવત કરવાને સમર્થ થતો નથી

३

સદ્‌ગુરૂ

જન્મ, જરા અને મૃત્યુની ભયાનકતાથી ભય પામેલા જગતના જીવોને સાચું શરણ આપી શકે તેવી વસ્તુઓ ચાર છે (૧) અરિહંત (૨) સિદ્ધ (૩) સાધુ અને (૪) કેવલી-પ્રણીત ધર્મ તેથી જ મુમુક્ષુઓ વડે નિરંતર કહેવાય છે કે –

" चत्तारि सरणं पवज्जामि ।
अरिहंते सरणं पवज्जामि ।
सिद्धे सरणं पवज्जामि ।
साहू सरणं पवज्जामि ।
केवलीपन्नत्तं धम्मं सरणं पवज्जामि ॥ "

'હું ચારનું શરણું અંગીકાર કરું છું અરિહંતનું શરણું અંગીકાર કરું છું સિદ્ધનું શરણું અંગીકાર કરું છું સાધુનું શરણું અંગીકાર કરું છું કેવલી ભગવંતોએ કહેલા ધર્મનું શરણું અંગીકાર કરું છું '

આ ચાર શરણોમાં પહેલું અને બીજું શરણ સદ્દેવનું, ત્રીજું શરણ સદ્દગુરુનું છે અને ચોથું શરણ સદ્ધર્મનું છે, તેથી એમ કહેવું પણ ઉચિત જ છે કે 'આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ભરેલા આ સંસારસાગરને તારનારી વસ્તુઓ ત્રણ છે '(૧) સદ્દેવ, (૨) સદ્દગુરુ અને (૩) સદ્ધર્મ '

સદ્ધર્મનું પ્રવર્ત્તન સદ્દેવદ્વારા થાય છે અને તેની અવિચ્છિન્ન પરંપરા સદ્દગુરુ વડે જ જળવાઈ રહે છે, તેથી એમ કહેવું પણ યોગ્ય જણાય છે કે 'અશાંતિની આગમાં તરફડી રહેલી આ દુનિયાને સાચો આધાર સદ્દેવ અને સદ્દગુરુનો છે '

સદ્દેવની અસાધારણ મહત્તા તેમના જગદ્દગુરુત્વ કે પરમ ગુરુત્વને લીધે જ માનવામાં આવી છે, તેથી એમ કહેવું પણ સર્વથા સંગત જ છે કે 'સકલ દુઃખોનો અંત સદ્દગુરુના શરણથી આવે છે ' અને તેમ હોવાથી અનુભવીઓનું એ કથન સાર્થક ઠરે છે કે—

'જો સદ્દગુરનું શરણ જ મળે,
તો જન્મ, જરા ને મૃત્યુ ટળે '

છ પ્રકારના સદ્દગુરુઓ

સદ્દગુરુની ઓળખાણ કરાવવા માટે શાસ્ત્રકારોએ તેમને છ પ્રકારની ઉપમાઓ આપી છે તે આ રીતે (૧) ગાય જેવા, (૨) મિત્ર જેવા, (૩) બંધુ જેવા, (૪) પિતા જેવા, (૫) માતા જેવા અને (૬) કલ્પવૃક્ષ જેવા

(૧) ગાય ઘાસ, અનાજ વગેરે વસ્તુઓ ખાય છે, તેના બદલામા તે દૂધ, દહીં, છાશ અને ઘી જેવી ઉપયોગી વસ્તુઓ આપે છે વળી વર્ષે-બે વર્ષે નવા વાછરડાને જન્મ આપતી રહે છે, તેથી માલિકની સમૃદ્ધિમા ઉત્તરોત્તર વધારો થતો રહે છે તેવી રીતે જે ગુરુઓ ગૃહસ્થ તરફથી સૂઝતા આહાર પાણી અને વસ્ત્ર-ઉપકરણ વગેરે મેળવીને તેમને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપરૂપ ધર્મના મૂળ તત્ત્વો સમજાવે છે તથા હેતુ, યુક્તિ અને દૃષ્ટાતોવડે તેમના હૃદયમા ધર્મ પ્રત્યેની અડગ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરી તેમની આત્મસમૃદ્ધિમા ઉત્તરોત્તર વધારો કરતા રહે છે, તેમને ગાય જેવા સમજવા

(૨) મિત્ર પોતાના મિત્રને લક્ષ્મીની લાલચ વિના કે બીજી કોઈ પણ જાતનો સ્વાર્થ સાધવાની ભાવના વિના માત્ર હિતબુદ્ધિથી જ સલાહ-શિખામણ આપે છે અને તેને યોગ્ય માર્ગે પ્રવર્ત્તાવે છે, વળી કોઈ મુસીબત, મુશ્કેલી કે આફતનો પ્રસગ આવી પડે તો તેમાથી તેને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેવી રીતે જે ગુરુઓ કોઈ પણ પ્રકારની લાલચ કે સ્વાર્થ સાધવાની ભાવના વિના માત્ર હિતબુદ્ધિથી જ ધર્મનો ઉપદેશ કરી મુમુક્ષુઓને યોગ્ય માર્ગે પ્રવર્ત્તાવે છે અને તેઓ પર અજ્ઞાન, મોહ, કામ, ક્રોધ વગેરે આતરિક શત્રુઓનો હુમલો થતા તેમાથી તેમને ઉગારવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તેમને મિત્ર જેવા સમજવા

(૩) બધુ હમેશા સ્નેહપૂર્ણ હૃદયવાળો હોય છે અને પોતાના બધુને અવસરોચિત સલાહ-શિખામણ આપે છે

વળી તેમ કરવામા તે બંધુ તરફથી ભક્તિ કે વિનયની અપેક્ષા રાખતો નથી તેવી રીતે જે ગુરુઓ મુમુક્ષુઓ પ્રત્યે અકૃત્રિમ સ્નેહવાળા હોય છે અને ભક્તિ કે વિનયની અપેક્ષા રાખ્યા વિના જ અવસરોચિત સલાહ-શિખામણ આપે છે, તેમને બંધુ જેવા સમજવા

(૪) **પિતા** એકાત પ્રેમને ધારણ કરનારો હોય છે તથા પોતાના પુત્રને શિખામણ અને તાડન વડે સુશિક્ષિત કરી ઉચ્ચ સ્થિતિ પમાડે છે, તેવી રીતે જે ગુરુઓ એકાત હિતબુદ્ધિ રાખીને શિખામણ અને ઠપકો આપવા વડે મુમુક્ષુઓને સુશિક્ષિત કરે છે અને ક્રમશ ઉન્નતિના માર્ગે લઈ જાય છે, તેમને પિતા જેવા સમજવા

(૫) **માતા** અત્યત વાત્સલ્યભાવને ધારણ કરનારી હોય છે અને અનેક ઉપાયો વડે પોતાના પુત્રનુ હિત કરવાને સદા મથનારી હોય છે, તેવી રીતે જે ગુરુઓ મુમુક્ષુઓ પ્રત્યે અત્યત વાત્સલ્ય ભાવ રાખીને અનેક ઉપાયો વડે તેમનુ હિત કરવાને મથે છે, તેમને માતા જેવા સમજવા

(૬) કલ્પવૃક્ષ સર્વ મનોરથોને પૂર્ણ કરે છે, તેવી રીતે ગુરુઓ મુમુક્ષુઓના મોક્ષને લગતા સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કરે છે, તેમને કલ્પવૃક્ષ જેવા સમજવા

આ છ પ્રકારના સદ્‌ગુરુઓ કાષ્ઠ-નૌકાની જેમ પોતે સસાર સાગરને તરી જાય છે અને મુમુક્ષુઓને પણ સસાર-સાગરમાથી તારે છે, માટે તેમનુ શરણ સ્વીકારવા યોગ્ય છે

સદ્ગુરુની વ્યાખ્યા

શાસ્ત્રકારોએ સદ્ગુરુની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે કરી છે

" महाव्रतधरा धीरा, भैक्ष्यमात्रोपजीविनः ।
सामायिकस्था धर्मोपदेशका गुरवो मताः ॥ "

(૧) જેઓ મહાવ્રતોને ધારણ કરનારા છે, (૨) સહન શીલ છે, (૩) ભિક્ષા ઉપર જીવનારા છે, (૪) સામાયિકમા (સમભાવમા) રહેનારા છે અને (૫) ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા છે, તેઓ ગુરુ કહેવાય છે

મહાવ્રતોને ધારણ કરનારા

(૧) ગુરુપદની પ્રથમ યોગ્યતા એ છે કે તેઓ નીચેના પાચ મહાવ્રતોને ધારણ કરનારા હોવા જોઇએ —

१ प्राणातिपात-विरमण-व्रत—પ્રાણનો અતિપાત [વિયોગ] કરતા અટકવાનુ વ્રત—અહિંસા વ્રત

२ मृषावाद-विरमण-व्रत—મૃષાવાદ [અસત્યવાદ] કરતા અટકવાનુ

३ अदत्तादान-विरमण-व्रत—અણદીધી વસ્તુ નહિ લેવાનુ વ્રત—અસ્તેય-વ્રત

४ मैथुन-विरमण-व्रत-મૈથુન [સ્ત્રી-પુરૂષનો સંયોગ] કરતા અટકવાનુ વ્રત-બ્રહ્મચર્ય-વ્રત.

५ परिग्रह-विरमण-व्रत-પરિગ્રહ [ધન-ધાન્ય વગેરેનો સંચય] કરતા અટકવાનુ વ્રત-નિષ્કિંચન વ્રત

જેણે અહિંસા-વ્રત ધારણ કર્યું છે તે કોઇના પ્રાણની હાનિ કરે નહિ, કોઈને દુખ આપે નહિ, કોઈને સતાવે નહિ, કોઈનુ બૂરુ વાછે નહિ કે કોઇના અહિતમા રાજી થાય નહિ તે જ રીતે કોઇના ભોગે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાની ઈચ્છા રાખે નહિ

જેણે સત્ય-વ્રત ધારણ કર્યું છે તે ગાળો બોલે નહિ, કઠોર વાણીનો પ્રયોગ કરે નહિ, અહિતકર વચન ઉચ્ચારે નહિ તથા તથ્યથી રહિત હકીકત રજૂ કરે નહિ તે જ રીતે કોઇને છેતરવાની કે બનાવવાની બુદ્ધિ રાખે નહિ

જેણે અસ્તેય વ્રત ધારણ કર્યું છે તે કોઈની કોઇ પણ પ્રકારની વસ્તુ ચોરે નહિ કે તેના માલિકે રાજીખુશીથી આપ્યા વિના કોઈ પણ વસ્તુ ગ્રહણ કરે નહિ

જેણે બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કર્યું છે તે કોઈ પણ પ્રકારનુ મૈથુન સેવે નહિ તથા કોઈની મા-બેન કે વહુ-બેટી પર કુદષ્ટિ કરે નહિ, પરતુ મોટી તેટલી માતા અને નાની તેટલી બ્હેનો ગણે

જેણે નિષ્કિચન-વ્રત ધારણ કર્યું છે તે પોતાના થકી કોઈ પણ પ્રકારની માલમિલકત કે ધનદોલત એકઠી કરે નહિ કે પાસે રાખે નહિ તેમજ તેના પર મમત્વ ધારણ કરે નહિ

વ્રતનુ પાલન કરવાની રીત પરથી તેના બે પ્રકારો પડે છે (૧) દેશ અથવા સામાન્ય અને (૨) સર્વ અથવા મહા તેમા જે વ્રતમા કોઈપણ [illegible] અપવાદ કે [illegible]

આવે છે તે દેશ અથવા સામાન્ય કહેવાય છે અને જે વ્રતમા કોઈપણ પ્રકારનો અપવાદ કે છૂટ રાખવામા આવતી નથી તે સર્વ અથવા મહા કહેવાય છે દાખલા તરીકે એવુ વ્રત ધારણ કરવામા આવે કે ' હુ સામાન્ય રીતે સર્વ સયોગોમા અહિંસાનુ પાલન કરીશ પણ કોઈ અસાધારણ સયોગો ઊભા થાય અને મારા પોતાના પ્રાણ જવાનો વખત આવે તો મને આક્રમકનો સામનો કરવાની છૂટ રહેશે ' તો એ વ્રત દેશ અથવા સામાન્ય કહેવાય, અને એવુ વ્રત ધારણ કરવામાં આવે કે ' હુ સર્વ સયોગોમા અહિંસાનુ પાલન કરીશ ' તો એ સર્વ કે મહા કહેવાય આ વાતની વધારે સ્પષ્ટતા મહામુનિ મેતાર્યની જીવનકથા જાણવાથી થઇ શકશે

મહામુનિ મેતાર્યનુ દષ્ટાંત

ક્ષત્રિયપુત્ર મેતાર્યે સસારના સર્વ કામભોગોને અસાર જાણી એક દિવસ ગૃહનો ત્યાગ કર્યો અને ગુણિયલ ગુરુરાજ આગળ પાચ મહાવ્રતો ધારણ કરી સાધુજીવનની દીક્ષા અગીકાર કરી તેમનો વૈરાગ્ય ઉત્કટ હતો, તેમનો ત્યાગ અસાધારણ હતો, તેમને કોઈ પણ ભૌતિક વસ્તુ પર માયા-મમતા રહી ન હતી. તેઓ દેહને દમવા માટે તથા મનને મારવા માટે બાહ્ય તેમજ અભ્યતર તપશ્ચર્યાઓ કરતા અને દિવસ તથા રાત્રિનો ઘણોખરો ભાગ સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનમા પસાર કરતા

એક વખત એક મહિનાના ઉપવાસને પારણે તેઓ સૂઝતો આહાર લેવાને નીકળ્યા અને સાધુજીવનના નિયમ પ્રમાણે ગોચરી

ફરતા ફરતા એક સોનીને ત્યાં ' ધર્મલાભ ' કહીને ઊભા રહ્યા એ વખતે સોની જવના આકારના સોનાના દાણા ઘડી રહ્યો હતો અને તેને બને તેટલા સુંદર બનાવવા માટે કાળજીપૂર્વક મથી રહ્યો હતો તેણે ' ધર્મલાભ ' શબ્દ સાભળ્યો એટલે પોતાના કામમાથી માથુ ઊંચુ કર્યું અને પોતાની સામે એક સાધુ-મહાત્માને ઊભેલા જોઈને હાથ જોડ્યા પછી ઊભા થઈને તેણે આ મહાત્માને પોતાને ત્યાથી આહાર-પાણી ગ્રહણ કરવાની વિનતિ કરી અને તે લેવા સારૂ બાજુમા આવેલા પોતાના ઘરની અદર દાખલ થયો.

હવે બન્યુ એવુ કે તે જ વખતે એક ક્રૌંચ પક્ષી ત્યા આવ્યુ અને સોનાના જવને સાચા જવ સમજીને તેને ચણી ગયુ પછી તે ઊડીને પાસેના ઝાડ પર બેસી ગયુ આ બનાવ બની ગયા પછી થોડી વારે પેલો સોની ભિક્ષાને યોગ્ય કેટલીક વસ્તુઓ લઈને ઘરમાથી બહાર આવ્યો અને જુએ છે તો ત્યા એક પણ જવલો મળે નહિ આથી તેના પેટમા ફાળ પડી અને તેણે મુનિવરને પૂછ્યુ કે ' મારા ગયા પછી અહીં કોઈ આવ્યુ હતુ ? '

મહામુનિ મેતાર્યે જે કઈ બની ગયુ તે બધુ નજરો નજર જોયુ હતુ પણ આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા એક જીવની હાનિ થાય તેમ હતુ, કારણ કે તેઓ ક્રૌંચ પક્ષી આવ્યાની અને તે ઝાડ બેઠાની વાત કરે તો સોની તે પક્ષીને મારી નાખી, તેનુ પેટ ચીરીને પણ જવલા કાઢ્યા વિના રહે નહિ. તેથી તેમણે એ પ્રશ્નનો કાઈ પણ જવાબ ન આપતા મૌન ધારણ કર્યું

પોતાના પ્રશ્નનો કાઇ પણ જવાબ ન મળ્યો એટલે સોનીએ વિચાર્યું કે 'સોનુ દેખી મુનિવર ચળે' એ વાત સાચી લાગે છે હુ અદર ગયો એટલે આ મહાત્માએ જવલા ચોરી લીધા અને કોઈક જગાએ સતાડી દીધા હવે પોતાના મોઢેથી એનો એકરાર કરતા શરમાય છે એટલે મૂગા રહ્યા છે અન્યથા મારા પ્રશ્નનો જવાબ કેમ ન આપે ?' અને તેણે ફરીને પૂછયુ, કે 'ઓ મહાત્મા ! હુ ઘરમા ગયો ત્યારે સોનાના જવલા અહીં મૂકીને ગયો હતો અને ઘરમાથી બહાર આવુ છુ કે તેમાનો એક પણ જવલો દેખાતો નથી તો હકીકત શુ બની છે, તેનો કૃપા કરીને જવાબ આપો આપ તો અહીં હુ અદર ગયો ત્યારના જ ઊભેલા છો' પરતુ મહામુનિ મેતાર્યે તેનો ઉત્તર આપવા માટે પોતાના હોઠ ખોલ્યા નહિ અને તેઓ શાત તથા સ્વસ્થ ચિત્તે ત્યા ઊભા રહ્યા

આ જોઇને સોનીનો વહેમ પાકો થયો 'જો પોતે જ ચોર ન હોય તો જવાબ આપવામા વાધો શુ ? વળી આટલી વારમા બીજુ કોઇ આવે કોણ ? અને કદાચ આવે તો પણ આ સાધુ-મહાત્માની હાજરીમા તેને ઉઠાવી જવાની હિમ્મત કેમ કરે ? એટલે એ વાત નક્કી છે કે આ કામ આ મહાત્માના હાથે જ થયુ છે અને તેણે પોતાના જવલા કઢાવવાને માટે ઉગ્ર રૂપ ધારણ કર્યું તેણે મહામુનિ મેતાર્યને ઉદ્દેશીને કહ્યુ 'હુ તો માનતો હતો કે આપ કોઈ સાધુ મહાત્મા લાગો છો અને નિર્દોષ ભિક્ષા વડે આજીવિકા ચલાવો છો, પણ હવે જણાય છે કે તમે સાધુતાના સ્વાગ નીચે છુપાયેલા એક શેતાન છો અને અમારા જેવા ગરીબના ગળા રેસી નાખતા જશો

અચકાતા નથી, તો મારે પણ તમને કાઇક ચમત્કાર બતાવવો પડશે તે સિવાય તમે માનો તેમ લાગતુ નથી'

આવી કર્ણકઠોર વાણી સાભળવા છતા મહામુનિ મેતાર્યની શાતિ કે સ્વસ્થતાનો ભગ થયો નહિ, કારણ કે તેમણે ગુસ્સાને સદતર ગાળી નાખ્યો હતો અને માનને તદ્દન મારી નાખ્યુ હતુ તેઓ પોતાના નિર્ણયમા મક્કમ રહ્યા

આથી અત્યત ક્રોધાયમાન થયેલા તે સોનીએ ચામડાની એક લીલી વાધરી તેમના મસ્તક પર જોરથી બાધી અને તેમને લઈ જઇને તડકામા ઊભા રાખ્યા આ વખતે મહામુનિ મેતાર્ય પોતાના આત્માને કહેવા લાગ્યા કે 'હે જીવ! બળિયો થા તુ આ ઉપસર્ગથી જરા પણ ગભરાઇશ નહિ આ કરતા અનેકગણા ભયકર ઉપસર્ગો તે ભૂતકાળમા વિના સમજ્યે સહન કર્યા છે, તો [illegible] તુ સમજણપૂર્વક સહન કરી લે વળી આ [illegible] ી કસોટી છે, તારા

: મહામુનિની આખ મસ્તકમાથી બહાર નીકળી ગઈ અને ઓપરી ફાટી જતા તેઓ નિર્વાણ પામ્યા

આ જ વખતે કોઈ કઠિયારણે સોનીને ત્યા આવીને પોતાના માથા પરની લાકડાની ભારી જમીન પર પછાડી અને તેના અવાજને લીધે ચમકી ગયેલુ ક્રૌંચ પક્ષી ચરકી પડતા તેમાથી સોનાના જવલા બહાર નીકળી આવ્યા આ દૃશ્ય જોતા જ સોનીને ભયકર પશ્ચાત્તાપ થયો કે 'મે મહામૂર્ખે આ શુ કર્યુ ? એક નિર્દોષ મહામુનિની હત્યામાથી હુ કેવી રીતે છૂટીશ ? અને રાજ્યને ખબર પડશે તો મારી શી વલે થશે ?' એટલે તેણે મુનિના મડદાને ઠેકાણે પાડી દીધુ અને તેમનો જ સાધુનો વેશ પહેરીને ચાલી નીકળ્યો એ વેશ કાયમ તેના શરીર પર રહ્યો અને તેણે પણ આકરો સયમ પાળીને પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરી.

કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે–જેઓ મહાવ્રતને ધારણ કરે છે તેઓ કોઈ પણ અપવાદ સિવાય તેનુ અણિશુદ્ધ પાલન કરે છે અને પ્રાણાતે પણ તેનો ભગ કરવાને તૈયાર થતા નથી

સહનશીલ

(૨) ગુરુપદની બીજી યોગ્યતા એ છે કે તેઓ નીચેના બાવીશ પરીષહોને સહન કરનારા હોવા જોઈએ —

(૧) ક્ષુધાનો પરીષહ, (૨) તૃષાનો પરીષહ, (૩) ટાઢનો પરીષહ, (૪) તાપનો પરીષહ, (૫) ડાસ-મચ્છરનો પરીષહ, (૬) અવસ્ત્રનો પરીષહ, (૭) અપ્રીતિનો પરીષહ, (૮) સ્ત્રીનો પરીષહ, (૯) ગમનનો પરીષહ, (૧૦) બેઠકનો પરીષહ, (૧૧)

ચાર્યાનો પરીષહ (૧૨) આક્રોશ વચનનો પરીષહ (૧૩) વધનો પરીષહ, (૧૪) યાચનાનો પરીષહ, (૧૫) અલાભનો પરીષહ, (૧૬) રોગનો પરીષહ, (૧૭) તૃણસ્પર્શનો પરીષહ, (૧૮) મેલનો પરીષહ, (૧૯) સત્કારનો પરીષહ, (૨૦) બુદ્ધિનો પરીષહ (૨૧) અજ્ઞાનનો પરીષહ અને (૨૨) દર્શનનો પરીષહ

૧ દેહ ભૂખથી ઘેરાયેલો હોય, શ્વાસોચ્છ્વાસ ધમણની જેમ ચાલતો હોય અને સર્વ અગો કાગડાની ટાગ જેવા દુર્બલ થઇ ગયા હોય છતા ચિત્તને પ્રસન્ન રાખવુ અને સૂઝતો આહાર મળે તો જ ગ્રહણ કરવો એ **ક્ષુધાનો પરીષહ** સહન કર્યો ગણાય છે

૨ દેહ તૃષાથી પીડાતો હોય, મુખ અત્યત સૂકાતુ હોય અને જીભ તાળવે ચોટતી હોય છતા જરાએ દીનતા ધારણ કર્યા વિના સૂઝતુ પાણી મળે ત્યારે જ તેનો ઉપયોગ કરવો, એ **તૃષાનો પરીષહ** સહન કર્યો ગણાય છે

૩ ઠડી કડકડીને પડતી હોય, હાથ-પગ ઠરી જતા હોય અને શરીર આખુ ધ્રૂજતુ હોય, છતા અગ્નિની હૂ ફ ન ઇચ્છતા ધારણ કરેલા જીર્ણ-શીર્ણ વસ્ત્રોથી જ ચલાવી લેવુ, એ **ટાઢનો પરીષહ** સહન કર્યો ગણાય છે

૪ ઘામ ધખી રહી હોય, તાપ સખત પડતો હોય અને ઊનો ઊનો પવન શરીરને શેકી નાખતો હોય છતા સ્નાનની, શીતલતાની કે પખા વગેરેની ઇચ્છા ન કરતા જેવી સ્થિતિ હોય તેવી સ્થિતિથી જ ચલાવી લેવુ, એ **તાપનો પરીષહ** સહન કર્યો ગણાય છે

૫ વરસાદની ઋતુમા ડાસ–મચ્છર કરડવા લાગે અથવા ધ્યાન ધરતી વખતે ક્ષુદ્ર જ તુઓ લોહી–માસ ખાવા લાગે છતા તેમને હણવાનો કે વારવાનો પ્રયત્ન ન કરતા સમભાવમા રહે, તે ડાસ મચ્છરનો **પરીષહ** સહન કર્યો ગણાય છે

૬ **અચેલ પરીષહ**—વસ્ત્ર સર્વથા ન મળે, અથવા જીર્ણ પ્રાય મળે, તો પણ દીનતા ન ચિ તવે, તેમજ ઉત્તમ બહુ મૂલ્યવાન વસ્ત્ર ન ઇચ્છે, પરન્તુ અલ્પ મૂલ્યવાળુ જીર્ણ વસ્ત્ર ધારણ કરે તે અચેલ પરીષહ

૭ **અરતિ પરીષહ**—અરતિ એટલે ઉદ્વેગભાવ, સાધુને સ યમમા વિચરતા જ્યારે અરતિના કારણ બને, ત્યાર સિદ્ધાન્ત કહેલા ધર્મસ્થાનો ભાવવા, પરન્તુ ધર્મ પ્રત્યે ઉદ્વેગ ન કરવો, કારણ કે ધર્માનુષ્ઠાન તે ઇન્દ્રિયોના સ તોષ [illegible] પરન્તુ ઇન્દ્રિયોના અને આત્માના દમન માટે છે, તેવી [illegible] ન પામવો, તે **અરતિ પરીષહ**નો જય કર્યો કહેવાય

૮ **સ્ત્રી પરીષહ**—સ્ત્રીઓને સ યમમાર્ગના [illegible] જાણીને તેમને સરાગ દષ્ટિએ ન જોવી, તેમજ સ્ત્રી [illegible] થઈ નિમ ત્રણા કરે તો પણ સ્ત્રીને આધીન ન [illegible], તે **સ્ત્રી પરીષહ**નો વિજય કહેવાય, તેમજ [illegible] આમા અ તર્ગત સમજવો

૯ **ચર્યા પરીષહ**—ચર્યા એટલે [illegible] અર્થાત્ મુનિએ એક સ્થાને અધિક [illegible] મર્યાદા પ્રમાણે (૮ શેષકાળના અને ૧ [illegible]

એ રીતે) નવકલ્પી વિહાર કરવો પણ તેમા આળસ ન કરવુ, તે ચર્યા પરીષહનો વિજય કહેવાય

૧૦ નૈષેધિકી—શૂન્યગૃહ, સ્મશાન, સર્પબિલ, સિહગુફા ઈત્યાદિ સ્થાનોમા રહેવુ અને ત્યા પ્રાપ્ત થતા ઉપસર્ગોથી ચળાયમાન ન થવુ અથવા સ્ત્રી, પશુ, નપુસક આદિ રહિત અને સયમના નિર્વાહ યોગ્ય સ્થાનમા રહેવુ, તે નૈષેધિકી પરીષહ છે પાપ અથવા ગમનાગમનનો નિષેધ જેમા છે, તે નૈષેધિકી એટલે સ્થાન કહેવાય, આનુ બીજુ નામ નિષદ્યા પરીષહ અથવા સ્થાન પરીષહ પણ કહેવાય

૧૧ શય્યા પરીષહ—ઊંચી નીચી ઈત્યાદિ પ્રતિકૂળ શય્યા મળવાથી ઉદ્વેગ ન કરે તેમજ અનુકૂળ શય્યા મળવાથી હર્ષ ન કરે, તે શય્યા પરીષહ

૧૨ આક્રોશ પરીષહ—મુનિનો કોઇ અજ્ઞાની મનુષ્ય તિરસ્કાર કરે તો મુનિ તે તિરસ્કાર કરનાર પ્રત્યે દ્વેષ ન કરે, પરન્તુ તેને ઉપકારી માને, તે આક્રોશ પરીષહ જીત્યો ગણાય

૧૩ વધ પરીષહ—સાધુને કોઇ અજ્ઞાની પુરુષ દડ, ચાબૂક આદિકથી આકરા પ્રહાર કરે, અથવા વધ પણ કરે તો પણ સ્કધક સૂરિના ઘાણીમા પીલાતા ૫૦૦ શિષ્યોની પેઠે વધ કરનાર ઉપર દ્વેષ ન કરતા ઉલટો મોક્ષમાર્ગમા ઉપકારી છે, એમ માને, અને એવી ભાવના ભાવે કે કોઇ જીવ મને (મારા આત્માને) હણી શકતો નથી, પુદ્ગલરૂપ શરીરને હણે છે, અને તે શરીર તો મારાથી ભિન્ન છે, શરીર તે હુ નથી અને હુ તે શરીર નથી, તથા મને આ પુરુષ જે દુખ આપે છે,

તે પણ પૂર્વ બાંધેલા કર્મનો ઉદય છે, જો તેમ ન હોય, તો એ પુરુષ મને છોડીને બીજાને કેમ હણતો નથી ? આ હણનાર તો કેવળ નિમિત્ત માત્ર છે, ખરું કારણ તો મારા પૂર્વ ભવના કર્મ જ છે ઇત્યાદિ શુભ ભાવના ભાવે, તે વધ પરીષહ જીત્યો કહેવાય

૧૪ યાચના પરીષહ—સાધુ કોઈ પણ વસ્તુ (તૃણ, ઢેફું ઇત્યાદિ પણ) માગ્યા વિના ગ્રહણ ન કરે, એવો તેમનો ધર્મ છે, તેથી હું રાજા છું, ધનાઢ્ય છું, તો મારાથી બીજા પાસે કેમ માગી શકાય ? ઇત્યાદિ માન અને લજ્જા ધારણ કર્યા વિના ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગવી તે યાચના પરીષહ જીત્યો કહેવાય

૧૫ અલાભ પરીષહ—માન અને લજ્જા છોડીને ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગવા છતા પણ વસ્તુ ન મળે તો " લાભાન્તરાય કર્મનો ઉદય છે અથવા સ્હેજે તપવૃદ્ધિ થાય છે " એમ સમજીને ઉદ્વેગ ન કરવો તે અલાભ પરીષહ છે

૧૬ રોગ પરીષહ—જ્વર (તાવ), અતિસાર (ઝાડા) આદિ રોગ પ્રકટ થતા જિનકલ્પી આદિ કલ્પવાળા મુનિઓ તે રોગની ચિકિત્સા ન કરાવે, પરન્તુ પોતાના કર્મનો વિપાક ચિંતવે, અને સ્થવિરકલ્પી (ગચ્છવાસી) મુનિ હોય, તે આગમમા કહેલી વિધિ પ્રમાણે નિરવદ્ય (નિર્દોષ) ચિકિત્સા કરાવે અને તેથી રોગ શાન્ત થાય અથવા ન થાય, તો પણ હર્ષ ઉદ્વેગ ન કરે, પરન્તુ પૂર્વકર્મનો વિપાક (ઉદય) ચિંતવે, તે રોગ પરીષહ જીત્યો ગણાય

૧૭ તૃણસ્પર્શ પરીષહ—ગચ્છથી નિકળેલા જિન

એ રીતે) નવકલ્પી વિહાર કરવો પણ તેમા આળસ ન કરવુ, તે ચર્યા પરીષહનો વિજય કહેવાય

૧૦ **નૈષેધિકી**—શૂન્યગૃહ, સ્મશાન, સર્પબિલ, સિંહગુફા ઈત્યાદિ સ્થાનોમા રહેવુ અને ત્યા પ્રાપ્ત થતા ઉપસર્ગોથી ચળાયમાન ન થવુ અથવા સ્ત્રી, પશુ, નપુંસક આદિ રહિત અને સંયમના નિર્વાહ યોગ્ય સ્થાનમા રહેવુ, તે નૈષેધિકી પરીષહ છે પાપ અથવા ગમનાગમનનો નિષેધ જેમા છે, તે નૈષેધિકી એટલે સ્થાન કહેવાય, આનુ બીજુ નામ **નિષદ્યા પરીષહ** અથવા **સ્થાન પરીષહ** પણ કહેવાય

૧૧ **શય્યા પરીષહ**—ઊંચી નીચી ઈત્યાદિ પ્રતિકૂળ શય્યા મળવાથી ઉદ્વેગ ન કરે તેમજ અનુકૂળ શય્યા મળવાથી હર્ષ ન કરે, તે **શય્યા પરીષહ**

૧૨ **આક્રોશ પરીષહ**—મુનિનો કોઇ અજ્ઞાની મનુષ્ય તિરસ્કાર કરે તો મુનિ તે તિરસ્કાર કરનાર પ્રત્યે દ્વેષ ન કરે, પરન્તુ તેને ઉપકારી માને, તે આક્રોશ પરીષહ જીત્યો ગણાય

૧૩ **વધ પરીષહ**—સાધુને કોઇ અજ્ઞાની પુરુષ દંડ, ચાબૂક આદિકથી આકરા પ્રહાર કરે, અથવા વધ પણ કરે તો પણ સ્કંધક સૂરિના ઘાણીમા પીલાતા ૫૦૦ શિષ્યોની પેઠે વધ કરનાર ઉપર દ્વેષ ન કરતા ઉલટો મોક્ષમાર્ગમા ઉપકારી છે, એમ માને, અને એવી ભાવના ભાવે કે કોઇ જીવ મને (મારા આત્માને) હણી શકતો નથી, પુદ્ગલરૂપ શરીરને હણે છે, અને તે શરીર તો મારાથી ભિન્ન છે, શરીર તે હુ નથી અને હુ તે શરીર નથી, તથા મને આ પુરુષ જે દુખ આપે છે,

તે પણ પૂર્વ બાંધેલા કર્મનો ઉદય છે, એ તેમ ન હોય, તો એ પુરુષ મને છોડીને બીજાને કેમ હણતો નથી ? આ હણનાર તો કેવળ નિમિત્ત માત્ર છે, ખરુ કારણ તો મારા પૂર્વ ભવના કર્મ જ છે ઇત્યાદિ શુભ ભાવના ભાવે, તે **વધ પરીષહ** જીત્યો કહેવાય

૧૪ **યાચના પરીષહ**—સાધુ કોઇ પણ વસ્તુ (તૃણ, ઢેફુ ઇત્યાદિ પણ) માગ્યા વિના ગ્રહણ ન કરે, એવો તેમનો ધર્મ છે, તેથી હુ રાજા છુ, ધનાઢ્ય છુ, તો મારાથી બીજા પાસે કેમ માગી શકાય ? ઇત્યાદિ માન અને લજ્જા ધારણ કર્યા વિના ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગવી તે **યાચના પરીષહ** જીત્યો કહેવાય

૧૫ **અલાભ પરીષહ**—માન અને લજ્જા છોડીને ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગવા છતા પણ વસ્તુ ન મળે તો " લાભાન્તરાય કર્મનો ઉદય છે અથવા સ્હેજે તપવૃદ્ધિ થાય છે " એમ સમજીને ઉદ્વેગ ન કરવો તે **અલાભ પરીષહ** છે

૧૬ **રોગ પરીષહ**—જ્વર (તાવ), અતિસાર (ઝાડા) આદિ રોગ પ્રકટ થતા જિનકલ્પી આદિ કલ્પવાળા મુનિઓ તે રોગની ચિકિત્સા ન કરાવે, પરન્તુ પોતાના કર્મનો વિપાક ચિતવે, અને સ્થવિરકલ્પી (ગચ્છવાસી) મુનિ હોય, તે આગમમા કહેલી વિધિ પ્રમાણે નિરવદ્ય (નિર્દોષ) ચિકિત્સા કરાવે અને તેથી રોગ શાન્ત થાય અથવા ન થાય, તો પણ હર્ષ ઉદ્વેગ ન કરે, પરન્તુ પૂર્વકર્મનો વિપાક (ઉદય) ચિતવે, તે **રોગ પરીષહ** જીત્યો ગણાય

૧૭ **તૃણસ્પર્શ પરીષહ**—ગચ્છથી નિકળેલા જિન

કલ્પ આદિ કલ્પધારી મુનિને તૃણનો (ડાભ આદિ ઘાસનો અઢી હાથ પ્રમાણ) સથારો હોય છે, તેથી તે તૃણની અણીઓ શરીરમા વાગે તો પણ વસ્ત્રની ઇચ્છા ન કરે, તથા ગચ્છવાસી (સ્થવિરકલ્પી) મુનિને વસ્ત્રનો પણ સથારો હોય છે, તે પણ પ્રતિકૂળ પ્રાપ્ત થયો હોય, તો દીનતા ધારણ ન કરે, તે તૃણ, સ્પર્શ પરીષહ છે

૧૮ **મલ પરીષહ**—સાધુને વિષયના કારણરૂપ જળસ્નાન હોય નહિ, તેથી પરસેવા વગેરેથી શરીરે મેલ ઘણો લાગ્યો હોય અને દુર્ગંધ આવતી હોય, તો પણ શરીરની દુર્ગંધી ટાળવા માટે જળથી સ્નાન કરવાનુ ચિંતવન પણ ન કરે, તે મલપરીષહ જીત્યો ગણાય

૧૯ **સત્કાર પરીષહ**—સાધુ પોતાનો ઘણો માન-સત્કાર લોકમા થતો દેખી મનમા હર્ષ ન પામે, તેમજ સત્કાર ન થવાથી ઉદ્વેગ ન કરે, તે **સત્કાર પરીષહ** જીત્યો કહેવાય

૨૦ **પ્રજ્ઞા પરીષહ**—પોતે બહુશ્રુત (અધિક જ્ઞાની) હોવાથી અનેક લોકોને પ્રશ્નોના ઉત્તર આપી સતુષ્ટ કરે અને અનેક લોકો તે બહુશ્રુતની બુદ્ધિની પ્રશસા કરે, તેથી તે બહુશ્રુત પોતાની બુદ્ધિનો ગર્વ ધરી હર્ષ ન કરે પરન્તુ એમ જાણે કે-" પૂર્વે મારાથી પણ અનત ગુણ બુદ્ધિવાળા જ્ઞાનીઓ થયા છે હુ કોણ માત્ર છુ ? " ઇત્યાદિ ચિતવે, તે પ્રજ્ઞા પરીષહ જીત્યો કહેવાય

૨૧ **અજ્ઞાન પરીષહ**—સાધુ પોતાની અલ્પ બુદ્ધિ હોવાથી, આગમ વિગેરેના તત્ત્વ ન જાણે, તો પોતાની અજ્ઞા

નતાનો સયમમા ઉદ્વેગ ઉપજે એવો ખેદ ન કરે, કે "હું આવી ઉગ્ર તપશ્ચર્યાદિ સયમવાળો છુ તો પણ આગમ તત્વ જાણતો નથી, બહુશ્રુતપણુ પ્રાપ્ત વતુ નથી" ઈત્યાદિ ખેદ-ઉદ્વેગ ધારણ ન કરતા મતિજ્ઞાનાવરણીયનો ઉદય વિચારી સયમભાવમા લીન થાય, તે અજ્ઞાન પરીષહ જીત્યો ગણાય

૨૨ **સમ્યકૃત્વ પરીષહ**—અનેક કષ્ટ અને ઉપસર્ગ પ્રાપ્ત થવા છતા પણ સર્વજ્ઞભાષિત ધર્મની શ્રદ્ધાથી ચલાયમાન ન થવુ શાસ્ત્રોના સૂક્ષ્મ અર્થ ન સમજાય તો વ્યામોહ ન કરવો, પરદર્શનમા ચમત્કાર દેખી મોહ ન પામવો ઇત્યાદિ **સમ્યકૃત્વ પરીષહ** કહેવાય

ટૂકમા તિતિક્ષા વડે સહનશક્તિ કેળવવી અને ગમે તેવા પ્રતિકૂલ સયોગોમા કે અગવડભરી સ્થિતિમા પણ પોતાના વ્રત-નિયમોમા સ્થિર રહેવુ, એ ગુરુપદની બીજી યોગ્યતા છે જેઓ તેમ ન કરતા સુખ-સગવડોને ઇચ્છે છે, તેઓનુ અતે વૃદ્ધપુત્રની જેમ પતન થાય છે

વૃદ્ધપુત્રનુ વૃત્તાત.

કોઈ વૃદ્ધ પુરુષે અને તેના પુત્રે સાથે દીક્ષા લીધી અને બને જણ સાધુજીવન ગાળવા લાગ્યા તેમા પિતાને પુત્ર પર ઘણી મમતા હતી અને પુત્રથી સાધુજીવનની કઠિનતા સહન થતી ન હતી, તેથી એક વાર પુત્રસાધુએ પિતાસાધુને કહ્યુ કે 'હે પૂજ્ય! કાગ-કાકરાવાળા માર્ગ પર ચાલતા મારા પગ સોરાઈ જાય છે અને તાપથી તળવાઈ જાય છે' ત્યારે પિતા સાધુએ તેને પહેરવા માટે કોઈક ઠેકાણેથી યાચીને કતાનના મોજા લાવી આપ્યા

આ વાતને થોડા દિવસ વીતી ગયા બાદ પુત્રસાધુએ પિતાસાધુને જણાવ્યું કે ' હે પૂજ્ય ! ઉઘાડા માથે ફરતા મારુ મસ્તક બહુ તપી જાય છે અને દુખવા લાગે છે ' ત્યારે પિતાસાધુએ તેનુ માથુ ઢાકવા માટે કોઈક ઠેકાણેથી યાચીને ટોપી જેવુ લાવી આપ્યુ

વળી થોડા વધુ દિવસ વ્યતીત થયા અને પુત્રસાધુએ પિતા સાધુને જણાવ્યુ કે ' હે પૂજ્ય ! ભિક્ષા માટે જ્યા ત્યા રખડવાનુ મને ફાવતુ નથી કોઈ લોકો છતી વસ્તુએ ભિક્ષા આપતા નથી, તો કોઈ લોકો જાણીબૂઝીને અપમાન કરે છે વળી જેમે તેવા માણસ આગળ ભિક્ષા માટે હાથ લબાવતા મને ઘણી જ શરમ આવે છે ' ત્યારે પિતાસાધુ તેને ભિક્ષા લાવીને આપવા લાગ્યો

વળી થોડા વધુ દિવસ પસાર થયા અને પુત્રસાધુએ પિતા સાધુને જણાવ્યુ કે ' હે પૂજ્ય ! ખરબચડી જમીન પર માત્ર એક કાબળીભેર સૂતા મારુ આખુ શરીર ખૂબ દુખે છે તેથી વિદ્યાભ્યાસ વગેરેમા ધ્યાન આપી શકાતુ નથી ' ત્યારે પિતા સાધુએ તેને સૂવા માટે વધુ સગવડ કરી આપી

જેમ જેમ પુત્રસાધુને વધારે સગવડો મળતી ગઈ તેમ તેમ તેનુ મન વધારે ઢીલુ પડતુ ગયુ, તેથી એક વાર તેણે પિતાસાધુને જણાવ્યુ કે ' હે પૂજ્ય ! મારાથી કેશનો લોચ કરાવાતો નથી, તેથી મને ઘણો જ ત્રાસ થાય છે અને મારી આખો નબળી પડે છે ' ત્યારે મમત્વઘેલા પિતાસાધુએ હજામત કરવા માટે કોઇ પણ ઠેકાણેથી યાચીને તેને એક અસ્ત્રો

લાવી આપ્યો અને તે સાધુ અસ્ત્રાવડે હજામત કરવા લાગ્યો ત્યારબાદ થોડા દિવસે વળી તે પુત્રસાધુએ નવી ફરિયાદ કરી કે-'હે પૂજ્ય! મારાથી સ્નાન વિના રહેવાતુ નથી આખા શરીરે મેલ ચડવાથી મને બહુ અકળામણ થાય છે' ત્યારે પિતાસાધુએ તેને નહાવાની સગવડ કરી આપી. આમ એક પછી એક વધુ સગવડોને ભોગવતો તે પુત્રસાધુ સયમમા ઘણો જ શિથિલ બની ગયો અને છેવટે એક દિવસ પિતાને કહેવા લાગ્યો કે 'હે પૂજ્ય' હવે મારાથી સ્ત્રી વિના રહી શકાતુ નથી!' ત્યારે પિતાસાધુએ તેને શઠ જાણીને કાઢી *મૂક્યો

કહેવાની મતલબ એ જ છે કે જે સાધુઓ પચમહાવ્રત ધારણ કર્યા પછી તેના પાલનમા ઉત્કટ ઉત્સાહ રાખતા નથી કે તેના અગે જે જે મુશ્કેલીઓ, મુસીબતો કે અગવડો આવી પડે, તેનો ધૈર્યપૂર્વક સામનો કરતા નથી તેઓ ધીમે ધીમે સુખશીલિયા થઇ જાય છે અને પતનના પથે પડતા ગુરુપદની યોગ્યતા ગુમાવી બેસે છે

ભિક્ષા ઉપર જીવનારા

(૩) ગુરુપદની ત્રીજી યોગ્યતા એ છે કે તેઓ પોતાના થકી રસોડુ ચલાવે નહિ કે જાતે રાધે નહિ, પરતુ ગૃહસ્થોએ પોતાના માટે જે આહાર-પાણી તૈયાર કર્યાં હોય તેમાથી ખપ પૂરતા નિર્દોષ આહાર-પાણી ભિક્ષા માગીને ગ્રહણ કરે અને તેના વડે જ પોતાનુ જીવન નભાવે

---

* આ દૃષ્ટાત અહિં પ્રસગ પૂરતુ જ આપ્યુ છે, પુત્ર આગામી ભવમા પાડા તરીકે અવતાર લે છે, વગેરે પ્રસગ ઉપદેશપ્રાસાદાદિ ગ્રન્થમાથી જોઇ લેવો

સાધુની ભિક્ષા માગવાની રીત એવી હોવી જોઇએ કે જેથી સામાને અપ્રીતિ કે ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય નહિ કે તની જરૂરી આતમા વાધો આવે નહિ તાત્પર્ય કે સાધુઓ હમેશા 'માધુકરી' કે ' ગોચરી ' કરનારા જ હોય છે તે માટે શ્રીદશવૈકાલિકસૂત્રના કહ્યુ છે કે-" સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા પુરુષો સયમ વડે આતર અને બાહ્યગ્રથીઓ છેદી, તપશ્ચ્યાપરાયણ બની ભમરો જેમ પુષ્પને જરા પણ પીડ્યા વિના તેમાથી રસ પીને તૃપ્ત થાય છે, તેમ બીજાએ આપેલી, તથા પોતે માગીને મેળ વેલી નિર્દોષ ભિક્ષાથી નિર્વાહ કરતા વિચરે છે આપણો નિર્વાહ થાય અને બીજા કોઇને પીડા ન થાય એ ભાવનાથી જ્ઞાની પુરુષો ભમરાની પેઠે ગૃહસ્થો વગેરેએ પોતાના પ્રયોજન અર્થે તૈયાર કરેલા આહારવડે જ જીવે છે અને સ્વાદને કારણે શ્રીમત ના ઘરોમાથી ભિક્ષા મેળવવાનો ખ્યાલ રાખ્યા વિના, ઈંદ્રિય નિગ્રહપૂર્વક તેઓ જુદા જુદા ઘરમાથી આહાર મેળવે છે આ કારણે તેઓ સાધુ કહેવાય છે

ગોચરીના ૪૨ દોષો નીચે મુજબ ગણવામા આવે છે તેમા ૧૬ દોષો શ્રાવકોના યોગથી લાગે છે તે આ રીતે—

૧ સાધુને માટે જ બનાવીને આપે

૨ અમુક સાધુને માટે ખાસ બનાવીને આપે

૩ શુદ્ધ આહારમા આધાકર્મી(સચિત્ત વસ્તુ)નો અશ પણ ભેગો કરીને આપે

૪ સાધુને માટે ખાસ રહેવા દઇ પોતે બીજુ વાપરે

૫ સાધુને માટે ખાસ રહેવા દીધેલા આહારમાંથી સાધુને પણ વહોરાવે અને પોતે પણ વાપરે

૬ સાધુને વહોરાવવા માટે પરોણાને જમાડવાનો દિવસ આગળ-પાછળ કરીને આપે

૭ સાધુને માટે અ ધારાની જગાએ અજવાળુ કરીને આપે

૮ સાધુ માટે જ ખરીદીને આપે

૯ સાધુ માટે જ ખાસ ઉછીનુ લાવીને આપે

૧૦ સાધુ માટે જ અદલોબદલો કરીને લાવે અને આપે

૧૧ સાધુને સામુ લઈ જઈને આપે

૧૨ મોટા કબાટનુ બારણુ ખોલીને આપે

૧૩ ઊંચી અભરાઈ વગેરે જગાએથી અયત્નાએ ઉતાવળ કરીને આપે

૧૪ નબળા પાસેથી ઝુટવીને આપે

૧૫ ભાગીદારીની વસ્તુ વગરપૂછ્યે આપે

૧૬ રાધવામા વધારે નાખીને આપે

બીજા સોળ દોષો સાધુના યોગથી લાગે છે, તે આ રીતે–

૧૭ ધાઇની માફક લે તો

૧૮ દૂતનુ કાર્ય કરીને–સદેશા વગેરે કહીને લે તો

૧૯ ભવિષ્ય કહીને લે તો

૨૦ પોતાની જ્ઞાતિ–જાતિ જણાવીને લે તો

૨૧ પોતાની ગરીબાઇ ગાઈને લે તો

૨૨ વૈદ્ કરીને લે તો

૨૩ ક્રોધ કરીને લે તો

૨૪ માન કરીને લે તો

૨૫ માયા અથવા કપટ કરીને લે તો.

૨૬ લોભ કરીને લે તો

૨૭ દાન લીધા પહેલા કે લીધા પછી દાતારના ગુણ ગાઈને લે તો

૨૮ વિદ્યા-કામણ કરીને લે તો

૨૯ મંત્રાદિ કરીને લે તો

૩૦ ગોળી-ચૂરણ વગેરેના પ્રયોગથી લે તો

૩૧ સુભાગ્ય-દુર્ભાગ્ય કરીને લે તો

૩૨ ગર્ભ પડાવીને, ગર્ભ ધરાવીને કે ગર્ભ સ્થાપન કરીને લે તો

આ ઉપરાત દશ દોષો શ્રાવક અને સાધુ બંનેના યોગથી લાગે છે, તે આ રીતે —

૩૩ શંકા સહિત આપે તો

૩૪ સચિત્તથી હાથ ખરડ્યા હોય અને આપે તો

૩૫ સચિત્ત ઉપર મૂકેલુ આપે તો

૩૬ સચિત્તથી અડકતા હોય અને આપે તો

૩૭ સચિત્તથી ઢાંકયુ હોય અને આપે તો

૩૮ આંધળા-પાંગળા પાસેથી આપે-લે તો

૩૯ સચિત્ત-અચિત્ત ભેગા થયેલા આપે-લે તો

૪૦ બરાબર અચિત્ત થયા વિના આપે-લે તો

૪૧ ફેંકીને નાખતો નાખતો આપે તો

૪૨ લહકાવના લીંપેલા આગણા પર જઇને આપે તો

સાધુઓએ આ પ્રકારની ગોચરી પણ નીચેના છ કારણો પૈકી કોઈ કારણ ઉપસ્થિત થાય તો જ કરવાની છે, એમ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના છવ્વીશમા અ યયનમા જણાવ્યુ છે

(૧) ક્ષુધા વેદનાની શાતિ માટે (૨) શરીર સશક્ત હોય તો ગુરુ તથા સાધર્મિક વગેરેનુ બરાબર વૈયાવૃત્ય થઈ શકે તે માટે. (૩) ખાધા વિના આખે અ ધારા આવતા હોય તો તે મટાડી અને ગમન કરી શકાય તે માટે (૪) સયમ પાળવાને માટે (૫) જીવન નભાવવા માટે અને (૬) ધર્મધ્યાન તથા ચિ તન માટે આ છ કારણોનુ ખરુ તાત્પર્ય એ છે કે સાધુએ રસલોલુપી થઈને આહાર પાણી ભોગવવાના નથી, કારણ કે તેમ કરવાથી અ ાડાભૂતિની જેમ સાધુજીવનમાથી પતિત થવાય છે

મુનિ અષાડાભૂતિનુ દૃષ્ટાત

*યુવાન મુનિ અષાડાભૂતિ ભિક્ષા અર્થે ફરતા ફરતા નટોના મહોલ્લામા દાખલ થયા અને મહર્દ્ધિક નામના એક

* આ કથા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ટીકાના આધારે લખાયેલ છે પિ ડનિર્યુક્તિના ટીકામા આ કથાના કેટલાક પ્રસગો બીજી રીતે પણ જોવામા આવે છે

સુવિખ્યાત નટને ત્યા 'ધર્મલાભ' કહીને ઊભા રહ્યા આ નટને ભુવનસુદરી અને જયસુદરી નામની બે યુવાન પુત્રીઓ હતી, જે રૂપ અને કલાનો ભડાર હતી તે બને પુત્રીઓ વસ્ત્ર વિભૂષા કરીને તથા મનોહર અલકાર ધારણ કરીને પોતાનુ સૌન્દર્ય અરીસામા જોતી પાસેના ખડમા જ ઊભેલી હતી. તેમણે આ ધર્મલાભ શબ્દ સાભળ્યો એટલે પોતાના ખડમાથી બહાર આવી અને એક યુવાન તેજસ્વી સાધુને ભિક્ષા અર્થે ઊભેલા જોઇને સહસા નમી પડી પછી તેમણે ઘરમાથી એક લાડુ લાવીને આ મુનિને વહોરાવ્યો અને મુનિ તે લઇને ઘર માથી બહાર નીકળ્યા

હવે આ લાડુ અનેક પ્રકારના ઉત્તમ વસાણાથી બનાવેલો હતો અને સુગધથી મહેકી રહ્યો હતો તે જોઇને મુનિ અષાઢ ભૂતિને વિચાર આવ્યો કે 'આ લાડુ અતિ સુદર છે અને ભાગ્યે જ પ્રાપ્ત થાય એવો છે, પણ તે ગુરુને આપવો પડશે, તેથી મારા ભાગમા નહિ આવે માટે એક બીજો લાડુ લઇ આવુ, પરતુ ત્યા ફરીને કેમ જવાય ? એટલે વિદ્યાના બળે રૂપ બદલીને જ ત્યા જાઉં' અને મુનિ અષાઢાભૂતિ વિદ્યાના બળે જુદી જાતના યુવાન સાધુનુ રૂપ ધારણ કરીને તે જ ઘરમા ભિક્ષા માટે ફરી દાખલ થયા. ત્યારે પણ પેલી બે કન્યાઓએ તેમને નમસ્કાર કર્યા અને પેલા લાડુ પૈકીનો જ એક લાડુ વહોરાવ્યો

આ લાડુ લઇને મુનિ અષાઢાભૂતિ ઘરની બહાર આવ્યા કે પાછો તેમને વિચાર આવ્યો કે 'આ લાડુ તો ધર્માચાર્યને

આપવો પડશે, ' એટલે તેમણે એક વૃદ્ધ સાધુનુ રૂપ ધારણ કર્યું અને ત્રીજો લાડુ વહોરી લા યા છતા ચે તેમને સતોષ ન થયો, કારણ કે એ લાડુ ઉપાધ્યાયના ભાગમા જવાનો સભવ હતો આથી તેમણે એક કુબડા સાધુનુ રૂપ ધારણ કર્યું અને ચોથી વાર લાડુ લઇ આવ્યા પરતુ એ લાડુ પણ તેમના ભાગમા આવે તેવો સભવ જણાયો નહિ, કારણ કે સઘાડાના બીજા સાધુઓને તેમાથી ભા । આપવો પડે તેમ હતુ આવી ચોડે દૂર જઇને તેમણે એક કોઢિયા સાધુનુ રૂપ ધારણ કર્યું અને પાચમી વાર લાડુ મેળ ચો પરતુ તે લાડુ પણ ગુરુભાઇના ભાગમા જશે એમ લાગવાથી તેમણે એક વધુ વાર રૂપનુ પરિવર્તન કયુ અને એક બાળ સાધુ બનીને છઠ્ઠી વાર લાડુ મેળવ્યો પછી સતુષ્ટ થઇને તેઓ ગુરુ પાસે ગયા અને ગોચરી રજૂ કરી

અહીં મહર્દ્ધિક નટ ગોખમા બેસીને મુનિ અષાઢાભૂતિની સર્વ લીલા જોઈ રહ્યો હતો એ જોઇને તેણે વિચાર્યું કે ' જો આવો રૂપ પરિવર્તન કરનારો માણસ મારા કબજામા આવી જાય તો મારો બેડો પાર થઇ જાય ' તેથી તેણે જે હકીકત બની હતી તે બધી પુત્રીઓને કહી સભળાવી અને સૂચના આપી કે ' આમ તો એ સાધુ વિદ્યાસિદ્ધ અને [illegible] ચાર જણાય છે પણ જીભનો કાંઈક લાલચુ જણાય છે [illegible] ફરીને પણ આપણા ઘેર ભિક્ષા લેવાને આવશે તે [illegible] એની ખાતર બરદાશ બરાબર કરજો અને તે [illegible] આપણા બને તેવો ઉપાય અજમાવજો ' [illegible] સ્વીકાર કર્યો

લાડુના અસાધારણ સ્વાદ પર મુગ્ધ બનેલા મુનિ અષાઢાભૂતિ બીજા દિવસે પણ તે જ મહોલ્લામા દાખલ થયા અને તે જ ઘરે ધર્મલાભ કહીને ભિક્ષા લેવા માટે ઊભા રહ્યા કે જે ગોચરીના નિયમથી તદ્દન વિરુદ્ધ હતુ પરતુ રસનાને આધીન થયેલા મુનિ અષાઢાભૂતિ એ વાત છેક જ ભૂલી ગયા કે જાણી બૂઝીને તેણે તેના તરફ આંખમીંચામણા કર્યા

ભુવનસુદરી અને જયસુદરીએ આજે અપૂર્વ શૃગાર સજ્યો હતો અને તેમના હાવભાવમા પણ અનુપમ છટા આવી હતી તેમણે મુનિ અષાડાભૂતિને અતિમાનપૂર્વક ભિક્ષા આપી અને જણાવ્યુ કે 'હે મુનિરાજ! આપના પ્રતાપે અમારા ઘરમા રિદ્ધિ સિદ્ધિનો પાર નથી, માટે જરૂર આવતી કાલે પણ પધારજો' ત્રીજા દિવસે પણ મુનિ અષાડાભૂતિ ગોચરી માટે તેજ ઘરમા ગયા અને અનેક મશાલાથી મઘમઘતો દૂધપાક વહોરી લાવ્યા

ચોથો, પાચમો, છઠ્ઠો અને સાતમો દિવસ પણ એ જ રીતે પસાર થયો અને આઠમો દિવસ આવી પહોચ્યો એટલે નિયમ મુજબ મુનિ અષાડાભૂતિ ભિક્ષા લેવાને પધાર્યા તે વખતે ભુવનસુદરીએ કહ્યું કે 'હે મુનિવર્ય! તમારા મધુર દર્શનથી અમારા હૃદયકમલમા કોઈ અનેરો જ આનદ જાગે છે અને એમ જ થાય છે કે જાણે બધો વખત તમારા દર્શન કર્યા કરીએ' અને તેણે એક અવનવો કટાક્ષ કરતા સસ્મિત વદને મુનિના સામે જોયુ

મુનિ કાઈ બોલ્યા નહિ, પરતુ તેમના હૃદયમા ભારે મથન

થવા લાગ્યુ આજ સુધી તેમણે જે વૃત્તિઓને વૈરાગ્ય અને તપના બળથી દબાવી હતી, તે એકાએક સળવળવા લાગી અને છેલ્લા સાત દિવસના માદક આહારે તેને પ્રબળ ટેકો આપ્યો

મુનિના મનમા ચાલી રહેલુ આ અજબ મથન પેલી ચતુર નટપુત્રીઓ પામી ગઈ આથી જયસુદરી બોલી કે 'હે મુનિરાજ ! અમે તમને મનથી વરી ચૂકેલી છીએ, માટે આ વેશ છોડી દો અને અમારી સાથે રહીને મનગમતુ સુખ ભોગવો '

આ શબ્દોએ મુનિ અષાડાભૂતિના વિહ્વલ મનને છેક જ વિહ્વલ બનાવી દીધુ અને તેઓ સસારસુખ ભોગવવાને તત્પર બન્યા પણ આવુ પગલુ ગુરુને જણાવ્યા સિવાય ન ભરવુ એમ વિચારીને બોલ્યા કે 'પહેલા, મને મારા ગુરુની રજા લેવા દો, પછી હુ અહીં આવીને તમારી સાથે રહીશ '

આ સાભળીને ભુવનસુદરી તથા જયસુદરીએ કહ્યુ કે 'જો એમજ કરવુ હોય તો વચન આપીને જાઓ ' એટલે મુનિ અષાડાભૂતિએ સાજ પહેલા આવી જવાનુ વચન આપ્યુ પછી તેમણે ગુરુ પાસે જઈને કહ્યુ કે 'હે ગુરુજી ! મે નાની ઉમ્મરમા જ દીક્ષા લીધી છે અને સાસારિક સુખ ભોગવ્યુ નથી હાલ મને અપ્સરા જેવી નટની બે પુત્રીઓ અતરથી ચાહે છે અને મારુ મન પણ તેમની પાસે જ છે, તો આ ઓઘો ને મુહપત્તિ લઇ લ્યો અને મને જવાની રજા આપો '

મુનિ અષાડાભૂતિના આવા વચનો સાભળીને પ્રથમ તો ગુરુએ વજ્રાઘાત અનુભવ્યો પરતુ કર્મની ગહન લીલાનો વિચાર કરીને મનને સ્વસ્થ બનાવ્યુ અને 'અષાડાભૂતિ ગમે તેટલો

પતિત થયો છે છતા માગી રજા લેવા આવ્યો છે, માટે તેનામા હજી વિનયગુણ ટકી રહ્યો છે' એમ વિચારી બોલ્યા કે 'અષાડાભૂતિ! વ્રત-આરાધનના ફળથી દેવલોકની અવર્ણનીય સાહેબી મળે છે, તે મૂકી તુ નટપુત્રીઓમા મોહિત થયો છે તે ખરે ખર ઘણુ જ શોચનીય છે, તો પણ તુ દારુ-માસને કદી અડકીશ નહિ કે તેને વાપરનારનો સગ કરીશ નહિ મારુ આટલુ વચન તુ જરૂર અગીકાર કર' એટલે અષાડાભૂતિએ હાથ જોડીને તે પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી

અષાડાભૂતિ સાધુ મટીને સસારી બન્યા તેમની વર્ષોની સાધના પાણીમા ગઈ એક જીભલડીને વશ નહિ રાખવાનુ એ ફલ હતુ, ગોચરીના સિદ્ધ નિયમોને નહિ અનુસરવાનુ એ ભયકર પરિણામ હતુ

અષાડાભૂતિએ નટપુત્રીઓને પોતાની પ્રતિજ્ઞાથી વાકેફ કરી અને જણાવ્યુ કે 'જો તમે દારુ અને માસ ન વાપરવાની પ્રતિજ્ઞા કરો તો હુ તમારી સાથે રહી શકીશ' આથી તે બને નટ પુત્રીઓએ તે જાતની પ્રતિજ્ઞા કરી અને તેમની સાથે સાસારિક સુખો ભોગવવા લાગી

અષાડાભૂતિ થોડા વખતમા જ નટવિદ્યામા પારગત થયા અને ઘણુ ધન કમાવા લાગ્યા એ રીતે સસારસુખ ભોગવતા તેમને બાર વર્ષ વીતી ગયા, ત્યારે એક પરદેશી નટ જોડે વાદ કરવા માટે રાજાની સભામા ગયા આ વખતે ભુવનસુદરી તથા જયસુદરીએ વિચાર કર્યો કે 'આજે સ્વામીનાથ ઘેર ઘણા મોડા આવશે, માટે ઘણા દિવસથી નહિ વાપરેલા દારૂ અને માસનો

સ્વા૦ લઇએ ' પછી તેમણે માસની વાનીઓ બનાવીને ખાધી અને ખૂબ દારૂ પીધો એ દારૂના ઘેનમા તે બેભાન થઇને જમીન પર પડી એવામા અષાડાભૂતિ વાદમા પ્રતિપક્ષને જીતીને ઘેર આવ્યા અને જોયુ તો બ ને સ્ત્રીઓના મુખમાથી માસ તથા દારૂની વાસ આવી રહી હતી એ જ વખતે તેમને પોતાની પ્રતિજ્ઞા યાદ આવી એટલે તેઓએ બ ને સ્ત્રીઓને જણાવી દીધુ કે 'તમે પ્રતિજ્ઞા તોડી છે માટે આપણો સબધ પૂરો થયો.' એ વખને સ્ત્રીઓએ બહુ કલ્પાત કર્યું અને પોતની ભૂલ દરગુજર કરવા ઘણી ઘણી વિનતિઓ કરી, પણ અષાઢભૂતિ પોતાની પ્રતિજ્ઞાથી ચળ્યા નહિ તે વારે સ્ત્રીએ કહ્યુ કે 'સ્વામી નાથ! જો તમારો નિર્ણય આવો જ હોય તો અમને પુષ્કળ ધન આપીને પછી જાઓ ' એટલે અષાડાભૂતિએ રાજ આ ગળ જઇને ભરત ચક્રવર્તીનુ નાટક કર્યું અને પોતાના અપૂર્વ અભિનય તથા વેશવિભૂષાથી તેનુ દિલ ખુશ કરીને બહુમૂલ્ય રત્નો ભેટમા મેળ યા અને તેનુ સ્ત્રીઓને દાન કરીને સાધુ જીવનનો સ્વીકાર કર્યો

મુનિ અષાડાભૂતિનુ હવે પછીનુ જીવન આદર્શ હતુ, એટલે કે તેમણે પાચે ઇન્દ્રિયોને બરાબર જીતી લીધી હતી અને દેહને ભાડુ આપવા માટે જ કઇ આહાર-પાણી મેળવતા હતા તે ગોચરીના નિયમોને અનુસરીને જ મેળવતા હતા આથી તેઓ આત્માનો અપૂર્વ વિકાસ કરી શક્યા અને બીજા પણ ઘણા મુમુક્ષુઓને પ્રેરણા આપી શક્તિમાન થ[illegible] સ્વા દેવ શ્રી

તાત્પર્ય કે જે સાધુ રસલોલુપી થઇને આહાર

ભોગવે છે અને ગોચરીના નિયમોને તોડે છે તેઓ ચાધુ જીવનથી પતિત થાય છે અને ગુરુપદની લાયકાત ગુમાવે છે

સામાયિકમા રહેનારા

(૪) ગુરુપદની ચોથી યોગ્યતા એ છે કે તેઓ સદા સામાયિકમા રહેનારા હોય છે સામાયિક એટલે સાવદ્ય અથવા પાપયુક્ત પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ અને નિરવદ્ય કે સત્પ્રવૃત્તિનો સ્વીકાર આ યોગ્યતા જાળવવા માટે સાધુએ કેવુ જીવન જીવવાનું હોય છે, તેનો ખ્યાલ તેઓ સાધુજીવનનો સ્વીકાર કરતી વખતે કેવી જાતના સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા લે છે, તે જાણવાથી આવી શકશે તે પ્રતિજ્ઞા નીચે મુજબ હોય છે —

करेमि भंते ! सामाइयं,
सव्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि ।
जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं,
मणेणं वायाए काएणं ॥

न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि ।
तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि, गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥

અર્થ—'હે ભગવંત ! હુ સામાયિક કરવાને ઇચ્છુ છુ, તે માટે સર્વ પાપવ્યાપારનો જીવન પર્યંત ત્રણ યોગ અને ત્રણ કરણથી ત્યાગ કરુ છુ તે આ રીતે —મનથી, વચનથી અને કાયાથી હુ કોઇ પાપ કરુ નહિ, કરાવુ નહિ અને અન્યને કરતો સારો માનુ નહિ તે સબધી (ભૂતકાલને વિષે) હે ભગવંત ! મે જે કંઈ પાપમય પ્રવૃત્તિ કરી હોય તેથી પાછો ફરુ છુ,

તેને નિંદુ છુ, તેનો આપના સમક્ષ એકરાર કરુ છુ અને તેવી પાપમય પ્રવૃત્તિ કરનાર મારા કષાય--આત્માનો ત્યાગ કરુ છુ '

સામાયિકનો અર્થ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે યોગશાસ્ત્રના સ્વોપજ્ઞ વિવરણમા આ રીતે કર્યો છે –' रागद्वेष विनिमुक्तस्य सत आदौ ज्ञानादीना लाभ प्रशमसुखरूप समाय, समाय एव सामायिकम् ॥ "

" રાગ અને દ્વેષથી મુક્ત થયેલા આત્માને જ્ઞાન વગેરેનો પ્રશમ સુખરૂપ જે લાભ થાય, તે સમાય અને તેનો જે સમાય (અર્થાત્ સમતાનો લાભ) તે જ સામાયિક " તાત્પર્ય કે–રાગ અને દ્વેષથી મુક્ત થવુ અને સમભાવમા સ્થિર થવુ એ સામાયિક છે

તે સબધી જૈનશાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે —

" जस्स सामाणिओ अप्पा, सजमे नियम तव ।
तस्स सामाइय होइ, इइ केवलि-भासिय ॥ "

" જેનો સમભાવવાળો આત્મા સયમ, નિયમ અને તપમા સારી રીતે આવેલો હોય, તેને ' સામાયિક ' થાય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવતનુ કથન છે "

" जो समो सव्वभूएसु, तसेसु थावरेसु य ।
तस्स सामाइय होइ, इइ केवलि-भासिय ॥ "

' ત્રસ (હાલતાચાલતા) અને સ્થાવર (સ્થિર હાલવા ચાલવાની શક્તિ વિનાના) એવા સર્વ જીવો પ્રત્યે જે રાગ-દ્વેષ રહિત ચિત્તથી વર્તે છે, તેને 'સામાયિક' થાય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવતનુ કથન છે

પાપવ્યાપાર શબ્દથી હિંસા, અસત્ય, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ સમજવાના છે જગતમા થઈ રહેલા તમામ જાતના નાના મોટા પાપો એક યા બીજી રીતે આ પાચ મહા પાપોમા અંતર્ગત થઇ જાય છે

જીવન પર્યંત એટલે જીવનના છેલ્લા શ્વાસોચ્છ્વાસ સુધી

મન, વચન અને કાયાની પ્રવૃત્તિને નિર્ગ્રંથ-પરિભાષામા 'યોગ'ની સંજ્ઞા આપવામા આવી છે યોગ એટલે વ્યાપાર; મનુષ્ય જે કાઇ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે આ ત્રણ પ્રકારમાથી એક યા વધારે પ્રકારની હોય છે

કરવુ, કરાવવુ અને અનુમોદવુ એ ત્રણ પ્રકારની ક્રિયાઓને નિર્ગ્રંથ-પરિભાષામા કરણ કહેવામા આવે છે કરવુ એટલે જાતે કરવુ, કરાવવુ એટલે બીજા પાસે કરાવવુ અને અનુમોદવુ એટલે કોઈ પણ તે કામ કરી રહ્યો હોય તેને અંતરથી સારુ માનવુ

જે વસ્તુ સ્વયં કરવા જેવી નથી તે બીજા પાસે કરાવવી એ તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ યોગ્ય નથી જેમકે એક માણસ પોતે ચોરી કરતો નથી, પણ બીજા પાસે કરાવે છે, તો ચોરી તેના મનમાથી ગઈ નથી કે તેના પ્રત્યેનો સદ્ભાવ મટ્યો નથી અથવા એક માણસ પોતે પ્રાણીને મારતો નથી પણ બીજા પાસે મરાવે છે, તે હિંસા તેના મનમાથી ગઇ નથી કે તેના પ્રત્યેનો સદ્ભાવ મટ્યો નથી તેથી હિંસા, અસત્ય વગેરે પાપોની વૃત્તિ મનમાથી કાઢી નાખવી હોય તો તે પ્રવૃત્તિ બીજા પાસે પણ ન જ કરાવવી જોઇએ અને તે જ કારણે એ પાપકારી પ્રવૃત્તિ

એનુ અનુમોદન પણ નિષિદ્ધ જ ઠરે છે એક પ્રવૃત્તિ પોતે કરે નહિ ને બીજા પામે કરાવે નહિ પણ તેની અનુમોદના કરે તો તેનુ વાસ્તવિક પરિણામ તો એ જ આવે કે તે પ્રવૃત્તિમા વધારો થાય એટલે પાપપ્રવૃત્તિમાથી સદતર છૂટા થવા માટે તેની અનુમોદના પણ નિષિદ્ધ જ માનવામા આવી છે

આ રીતે સાધુઓ પાપકારી પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરવાની જે મહાપ્રતિજ્ઞા ધારણ કરે છે તેના પ્રકારો (કોટિ) નવ બને છે

(૧) હુ મનથી પાપ કરુ નહિ
(૨) હુ મનથી પાપ કરાવુ નહિ
(૩) હુ મનથી પાપકારી પ્રવૃત્તિની અનુમોદના કરુ નહિ
(૪) હુ વચનથી પાપ કરુ નહિ
(૫) હુ વચનથી પાપ કરાવુ નહિ
(૬) હુ વચનથી પાપકારી પ્રવૃત્તિની અનુમોદના કરુ નહિ.
(૭) હુ કાયાથી પાપ કરુ નહિ
(૮) હુ કાયાથી પાપ કરાવુ નહિ
(૯) હુ કાયાથી પાપકારી પ્રવૃત્તિની અનુમોદના કરુ નહિ

પાપકારી પ્રવૃત્તિઓને છોડતી વખતે તેના વિષે જરા પણ સદ્ભાવ ન રહે તે જરૂરી છે તેથી તેમાથી પાછા ફરવાનુ, આત્મસાક્ષીએ તેને નિંદવાનુ અને તેને ગુરુસાક્ષીએ નિંદવાનુ જરૂરી માનવામા આવે છે અને પાપ પ્રવૃત્તિઓમા પ્રવૃત્ત થવાનુ કષાયઆત્માને લીધે-કષાયોને લીધે બને છે, તેથી તેનો

અનવસ્થિત ચિત્ત ઉપર ગોમતી ડોશીનુ દૃષ્ટાત

શ્રીપુર નગરમા વસુ નામે એક શેઠ હતો તેને ગોમતી નામે સ્ત્રી હતી અને ધનપાલ નામે પુત્ર હતો હવે વખત જતા વસુ શેઠ મરણ પામ્યો અને વડીલ તરીકેનો સર્વ ભાર ગોમતી ડોશી પર આવ્યો એ વખતે તેણે ધીરજ તથા કુનેહથી કામ લેવાને બદલે ખૂબ જ કડવી વાણીનો ઉપયોગ કરવા માડ્યો અને તેથી ઘરમા રોજ કકાસ થવા લાગ્યો આથી એક વાર ધનપાલે કહ્યુ કે ' માજી ! હવે તમારે ધર્મ કરવાના દિવસો છે, માટે બધી ફીકર-ચિતા છોડીને ધર્મકથાનુ શ્રવણ કરો આવતી કાલથી આપણે ત્યા એક વિદ્વાન શાસ્ત્રી દ્વારા ધર્મકથા વચાય તેનો હુ પ્રબધ કરીશ ' અને ધનપાલે તે મુજબ સઘળો પ્રબધ કર્યો

બીજા દિવસે શાસ્ત્રીજી મહાભારતની પોથી લઈને આવ્યા અને એક ઊંચા આસન પર બેઠક જમાવીને મહાભારત વાચવાની શરૂઆત કરી તેમા તેમણે પહેલુ વાક્ય વાચ્યુ કે 'भीष्म उवाच –' ભીષ્મ બોલ્યા.' તે વખતે કથા સાભળવા બેઠેલી ડોશીનુ ધ્યાન ખડકીમા ઉભેલા કૂતરા તરફ ગયુ એટલે ' હડ હડ ' કરતા ઊભા થયા અને લાકડી વડે તેને ફટકાર્યો, પછી લાકડી ઠેકાણે મૂકીને કથા સાભળવા બેઠા ત્યારે શાસ્ત્રીએ ફરી વાચ્યુ કે ' भीष्म उवाच ' પરતુ તેમનુ આ વાક્ય પૂરુ થયુ ત્યા તો ડોશીની નજર રસોડા તરફ પડી ત્યા એક બીલાડી ધીમા પગલે દૂધની તપેલી ભણી જઈ રહી હતી, એટલે ડોશી ' છી છી ' કરતી ઊભી થઇ અને રસોડામા બધુ આઘુ-પાછુ કરીને કથા સાભળવા બેઠી. હવે શાસ્ત્રીજીએ ફરીને શરૂઆત

કરી કે ' मीष्म उवाच ' એટલામા ડોશીનુ ધ્યાન પાસેની ગમાણુ પર પડયુ ત્યા વાછડો છૂટી ગયો હતો, તેથી ' છુ છુ ' કરતા ડોશી ઊભા થયા અને વાછડાને ઠેકાણે બાધ્યો ત્યાથી આવીને ફરીને કથા સાભળવા બેઠા એટલે શાસ્ત્રીજીએ કહ્યુ કે ' मीष्म उवाच ' પરંતુ ડોશીને કઈ ચેન ન હતુ આ વખતે તેની નજર છાપરા ભણી ગઈ, ત્યા એક કાગડો બેઠો બેઠો કા–કા કરી રહ્યો હતો એટલે ડોશી ઊભા થયા અને હાથમા લાકડી લઇને તેને ઉડાડયો પાછા ડોશી પોતાના ઠેકાણે આવીને કથા સાભળવા બેઠા અને શાસ્ત્રીજીએ ' मीष्म उवाच એ વાક્યથી ફરી શરુઆત કરી પરંતુ તે જ વખતે કોઈ ભિખારી ત્યા ચડી આવતા ડોશીનુ ધ્યાન તે તરફ ગયુ અને તેઓ એને તગડી મૂકવાને ઉઠયા આ રીતે લગભગ એક પહોર વ્યતીત થઇ ગયો પણ શાસ્ત્રીજી ' मीष्म उवाच થી એક પણ પદ વધારે વાચી શકયા નહિ આથી કંટાળી તેઓ બીજા દિવસે આવ્યા જ નહિ તાત્પર્ય કે જેમનુ ચિત્ત વ્યવસ્થિત નથી અને અનેક વસ્તુઓમા ભમ્યા કરે છે તેને ધર્મનો ઉપદેશ આપવો નકામો છે

બહેરા કુટુબનુ દષ્ટાત

પૂરક નામના ગામમા ડોસો, ડોસી, પુત્ર અને પુત્રની વહુ એમ ચાર જણાનુ કુટુબ બહેરુ હતુ તેમા પુત્ર હળ હાકતો હતો તેને એક વાર કોઇ મુસાફરોએ પૂછયુ કે ' ભાઈ! આ માર્ગ કઈ તરફ જાય છે ? ' ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે ' આ બળદો મારે ઘેર જન્મેલા છે ' મુસાફરોએ કહ્યુ કે ' અમે બળદની વાત પૂછતા નથી, પણ માર્ગ સબધી પૂછીએ છીએ ' ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે ' એ વાત આખુ ગામ જાણે છે

જો તમને ખાતરી ન થતી હોય તો ગામમા જઈને પૂછી જુઓ' આ જવાબથી મુસાફરો સમજી ગયા કે આ માણસ બહેરો છે એટલે તેઓ ચાલ્યા ગયા

એવામા તેની પત્ની ભાત લઈને આવી, ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો કે 'આજે તો બળદને આકયા છે' એ સાભળીને પત્નીએ કહ્યુ કે 'કઢી ખારી છે કે મોળી એ વાત તમારી મા જાણે, કારણ કે મીઠુ એમણે નાખ્યુ છે' ત્યારે પેલાએ કહ્યુ કે 'આજે કેટલાક માણસો આવીને આપણા બળદ માટે પૂછપરછ કરતા હતા, પણ મે તેમને હાકી કાઢયા છે' તે સાભળીને પત્નીએ કહ્યુ કે 'સાસુ બેઠા હોય ત્યા વહૂનુ શુ ચાલે?'

વહૂએ ઘેર આવીને સુતર કાતી રહેલી સાસુને કહ્યુ કે 'તમારા પુત્ર આજે કઢી ખારી થઈ છે, એમ કહેતા હતા' એ સાભળીને ડોશીએ કહ્યુ કે 'સુતર ભલે ગમે તેવુ કતાય પણ તેનુ ડોસાને માટે વસ્ત્ર વણાશે' એટલે વહૂએ કહ્યુ કે મે તેમને એવો જવાબ આપ્યો કે 'એમા મારુ શુ ચાલે? હુ ગમે તેમ તો યે વહૂ ગણાઉ' ડોશીએ કહ્યુ કે 'હવે ડોસાને ઝીણા કપડા પહેરવાનો વખત નથી'

ડોસો તલની રખેવાળી કરતો હતો તે ઘેર આવ્યો એટલે ડોસીએ તેને કહ્યુ કે 'વહુ આજે એમ કહેતી હતી કે આ સૂતર જાડુ કતાય છે' એ સાભળી ડોસાએ કહ્યુ કે 'એ વાત ખોટી છે મે તલ ખાધા નથી' ડોસીએ કહ્યુ 'મે એના જવાબમા સાફ કહી દીધુ કે હવે ઝીણા કપડા પહેરવાનો

કુસંગતિનાં માઠાં ફળ

दुर्जनेन समं सख्यं, प्रीतिं चापि न कारयेत् ।
उष्णो दहति चाङ्गारः, शीतः कृष्णायते करम् ॥

અર્થઃ—દુર્જનની સાથે મૈત્રી કે પ્રીતિ પણ કરવી યોગ્ય નથી કારણ કે અંગારો ઉનો હોય તો તે બાળે છે અને ઠંડો હોય તો તે હાથને કાળા કરે છે

અર્થાત્ અંગારા જેવો દુર્જન માણસ રીઝે અથવા ખીજે તો તે બંને પ્રકારે દુઃખદાયી છે

સત્‌સંગતિનાં મીઠાં ફળ

कीटोऽपि सुमनःसङ्गादारोहति सतां शिरः ।
अश्माऽपि याति देवत्वं, महद्भिः सुप्रतिष्ठितः ॥

અર્થઃ—કીડો પણ પુષ્પના સંગથી સત્પુરુષોના મસ્તક પર ચડે છે અને મહાપુરુષે પ્રતિષ્ઠા કરેલો પત્થર પણ દેવપણાને પામે છે